

ԼՈՅՍ

ԿՐՈՆԵԿԵՆ, ԵԿԵՂԵՑՆԳԻՏԵԿԵՆ ԵՒ Ս. ԳՐԵՅԻՆ
ՊԵՃՏՈՆԵԿԵՆ ԵՌՈՄՈՆԵՑ ՀՐԵՏԱՐԵԿՈՒԹԻՒՆ
ԳՆԵՏՏԱՅԻ ՀԵՅՈՑ ԹԵՄԻ ԵՌՆՋՆՈՐԳՈՒԹԵՆ

LUYS — Revue trimestrielle
 Prélature Arménienne du Canada
 Rédacteur : Papken Topjian
 3401 Olivar-Asselin, Montréal, Qc. Canada H4J 1L5
 Tél.: (514) 856-1200 • Fax : (514) 856-1805
 Courriel : prelacy@armenianprelacy.ca

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ԱՅԼԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ	Բ.Թ.
ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԵՒՈՒՄԸ	Բաբգէն Ա. Քհնյ. Մազունտեան
ԲԱՐԵՆՕՍՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ	Փառէն Եպս. Մելքոնեան
ՉԵ՛Ս ԴԱՏՈՒԻՐ ԵԹԷ ՉԴԱՏԵՍ	Գրիգոր Ծ. Վրդ. Չիֆթճեան
ԿՈՄԻՏԱՍ	Սողոմոն Տարօնցի
ԲԱՐՍԵՂ ԿԵՍԱՐԱՑԻ	Թամար Տաւնապետեան
ԾՈՒԽԻ ԱՌԱՋԱՑՈՒՄԸ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ Տոքթ. Ներսէս Ա. Քհնյ. Ներսէսեան	
THE ROLE OF DEACONESS-SISTERS WITHIN THE ARMENIAN CHURCH	Vosgan Mekhitarian
ԲԺԾԿՈՒԹԻՒՆ	Յակոբ Արք. Գլնճեան
ՀԱՅՈՒՎԻՆ	Արէլ Քհնյ. Մանուկեան

ՅԻՍՈՒՍԻ ԱՅԼԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ

«Եւ մինչ կ'աղօթէր, անոր դէմքը այլակերպեցաւ»
(Ղկ 9.29):

Յիսուս Քրիստոս աշխարհի վրայ իր առաքելութեան ընթացքին յաճախ կը մեկուսանար ամառի վայր մը՝ աղօթելու համար: Աղօթքի ճամբով ան ինքզինք տեսապէս հաղորդակցութեան մէջ կը պահէր իր երկնաւոր հօր հետ: Աղօթքը լայն տեղ գրաւած է Քրիստոսի կեանքին մէջ, որովհետեւ այդ էր եղած ներշնչումի իր գերագոյն աղբիւրը: Նաեւ, Յիսուս երբ ինքզինք հարցի մը առջեւ գտնէր, ճիշտ էր ընդ միայն անձնական մտածողութեամբ լուծելու գայն եւ ոչ ալ մահկանացու արարածներու կը դիմէր անոնց խորհուրդը հարցնելու. այլ ան, իր մտահոգութիւններով կը քաշուէր ամառի վայր մը եւ աղօթքի միջոցաւ Աստուծոյ տնօրինութեան կը յանձնէր զանոնք:

Համաձայն աւետարանիչներու վկայութեան, օր մը Յիսուս, իր հետ տանելով տաներկու Առաքեալներէ երեքը՝ Պետրոս, Յակոբոս եւ Յովհաննէս, կը բարձրանայ Հերմոն լեռան գագաթը աղօթելու համար:

Այս անգամ սակայն ի՞նչ էր դրդապատճառը Քրիստոսի առանձնացման, այլ խօսքով՝ ի՞նչ հարց կը մտահոգէր մեր Տէրը՝ որ ան կարիքը զգաց աղօթքի:

Քրիստոս կը զգար որ այլեւս կը մօտենար իր առաքելութեան վախճանը, այսինքն եռամեայ քարոզութենէ մը ետք ան վերջին անգամ ըլլալով յաղթական մուտք պիտի գործէր Երուսաղէմ, պիտի մատնուէր իր հարազատներէն, պիտի չարչարուէր, պիտի խաչուէր ու երրորդ օրը յարութիւն պիտի առնէր եւ այդպիսով օրէնքն ու մարգարէութիւնը պիտի հասնէին իրենց լրումին: Ահաւասիկ Քրիստոս այս բոլորը գիտնալով հանդերձ չուզեց քայլ մը առնել առանց իր հօր կամքը հարցնելու: Ուստի այդ իսկ պատճառաւ բարձրացաւ լեռ ու աղօթեց, ուզեց հասկնալ իր հօր կամքը:

Ղուկաս աւետարանիչ կը վկայէ թէ՛ «ի կալն նմա յաղօթս՝ եղև տեսիլ երեսաց նորա այլակերպ»: Ան կը պայծառակերպի, իր դէմքը կը ճառագայթէ հրաշալի պայծառութեամբ, իր մարմինը երկնային լոյսով կ'ողողուի: Աշակերտները, չփոթ վիճակէն ինքզինքնին վերագտած, կը տեսնեն թէ իրենց վարդապետին աջ ու ձախ կողմը կանգնած են Մովսէսն ու Նոյիան, հրէական կրօնքին, Հին Ուխտին երկու մեծ ռազմիրաները եւ «խօսէին զելիցն որ կատարելոցն էր յԵրուսաղէմ»: Ամենամեծ օրէնսդիրը Մովսէս եւ ամենամեծ մարգարէն Նոյիան կը խօսէին Երուսաղէմի մէջ կատարուելիք պատահարներու մասին: Իսրայէլի պատմութիւնը վերակենդանացած՝ կը ներշնչէր Քրիստոսը: Ու Աստուծոյ խորհրդալի ձայնը լուսաւոր ամպերու մէջէն կը յայտնէր Յիսուսի աստուածութիւնը. «Դա է որդի իմ սիրելի, դժաւ լուարուք»:

Պայծառակերպութեան փորձառութենէն ետք, Յիսուս զօրացած հոգեպէս, պատրաստ էր այլեւս քալելու խաչի ճամբան:

* * *

«Եւ մինչ կ'աղօթէր, անոր դէմքը այլակերպեցաւ»:

Մինչեւ Քրիստոսի այլակերպութիւնը, անոր աշակերտները կը գտնուէին անորոշութեան, շփոթի վիճակին մէջ, որովհետեւ իրենց վարդապետը լեռ բարձրանալէ առաջ, քանի մը առիթներով խօսած էր իրենց երուսաղէմի մէջ կրելիք իր չարչարանքներուն, խաչելութեան ու յարութեան մասին: Յիսուսի այս խօսքերը, սակայն, պղտորած էին անոնց մտքերը: Անոնց համար այդ բոլորը անվայել արարքներ էին Աստուածորդիին համար: Ան պէտք էր փառաւորուէր մարդոցմէ եւ ոչ թէ չարչարանքի ենթարկուէր անոնց կողմէ: Սակայն պայծառակերպութեան լերան վրայ Յիսուսի սիրելի երեք աշակերտները ըմբռնեցին սա ճշմարտութիւնը՝ թէ առանց Գողգոթայի չկար յաղթանակ, առանց խաչի չկար փրկութիւն, առանց մահի չկար հոգեկան անմահութիւնը:

Պետրոս Առաքեալ, սքանչացած միստիկ ու հոգեզմայլ այդ պահէն, կ'ուզէ տեւականացնել, յաւերժացնել հոգեկան ապրումի այդ վիճակը. կը փափաքի որ տեւապէս մնան Աստուծոյ ներկայութեան մէջ: Հետեւաբար կ'առաջարկէ որ երեք վրաններ շինեն լերան կատարին, մին՝ Յիսուսի, միւրը՝ Մովսէսի ու երրորդ մը՝ Եղիայի համար:

* * *

Այս անձուկ կեանքին մէջ, գերբնական այդ վայրկեանները ակնթարթային են, այդ ներշնչումի պահերը առիթներ են մեզի զօրացնելու մեր հաւատքը, պայծառացնելու մեր հոգին, յատակացնելու մեր միտքը: Ու մենք ալ կրնանք անմեղ դառնալ եթէ ամենօրեայ մեր կեանքի ընթացքին գործենք ոչ թէ մեր կամքին ուզած ձեւով, այլ Աստուծոյ կամքին համեմատ, երբ այլեւս մեր կամքը դառնայ Աստուծոյ կամքը, ներդաշնակուելով անոր հետ եւ միշտ հետեւելով անոր ուղղութեան:

Պայծառակերպութեան դրուագը մեզի կը թելադրէ որ ամէն բանի մէջ փնտռենք Աստուծոյ կամքը: Գործի մը ձեռնարկելէ առաջ հարց տանք Աստուծոյ թէ ա՞յդ է իր կամքը: Մենք մահկանացուներս, յաճախ մեր կամքին ուզածը առաջ կը դասենք քան թէ Աստուծոյն, ու անոր համար ալ ընդհանրապէս ձախորդութեան կը յանգին մեր գործերը: Ուրեմն այս աշխարհի մէջ եթէ կ'ուզենք որ մեր կեանքը յաջողութիւններով պսակուի, գործադրենք Աստուծոյ կամքը:

Աստուծոյ կամքը կարելի է գիտնալ միայն աղօթքի միջոցաւ: Մեզմէ իւրաքանչիւրը ունենալու է իր պայծառակերպութեան լեռը, որ պէսսօք կարենայ հաղորդակցութեան մէջ մտնել Աստուծոյ հետ, որպէսզի կարենայ իր մտահոգութիւններն ու դժուարութիւնները յայտնել Աս-

տուժոյ եւ լուծելու համար զանոնք՝ հայցել Անոր խորհուրդը:

Եւ ըստ Սաղմոսերգուին, Տիրոջ սրբութեան լեռը ա՛յն արարածը կրնայ ելլել միայն, «որ սուրբ է ձեռօք եւ անբիծ սրտիւք» ու մեր Փրկիչը կ'ըսէ. «Երանի այնոցիկ, որ սուրբ են սրտիւք, զի նոքա զԱստուած տեսցեն»: Սրբութիւնը հետեւաբար պայման է Աստուծոյ հետ հաղորդակցութեան գալու համար: Ուստի մաքրուինք մեր մեղքերէն, հեռու կենանք մոլութիւններէ՝ որպէսզի Քրիստոսի երեք աշակերտներուն պէս կարենանք տեսնել Աստուծոյ փառքը, լսել Անոր ձայնը, որ կուգայ ամպին մէջէն, ու երբ իջնենք սրբութեան լեռնէն, աստուածային այդ պատգամներուն ու կամքին համաձայն կենանք մը ապրինք, որպէսզի օր մը, մեր երկրաւոր կեանքի վախճանին, Պետրոս Առաքեալին պէս, տեւապէս կարենանք վայելել Աստուծոյ ներկայութիւնը եւ մնալ այդ բաղձալի ներկայութեան մէջ միշտ եւ յաւիտեան:

Արդարեւ, հայ շարականագիր վարդապետը իմաստաւորելով Քրիստոսի Այլակերպութեան խորհուրդը, խոր հաւատքով աղօթած է. «Որ ի լերինն այլակերպեալ ցուցեր զաստուածային քո զօրութիւնդ, զքեզ փառաւորեմք իմանալի լոյս»:

Բ. Թ.

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԵՒՈՒՄԸ

«Յարուցեալ Յիսուս
առաւօտուն առաջինն միաշարաթուն՝
երեւցաւ Մարիամու Մագդաղենացոյ,
յորմէ հանեալ էր գեօթն դեւն»
(Մրկ. ԺՁ. 9):

Յիսուս Քրիստոսի վարդապետութեան կեդրոնական առանցքը իր
յարութիւնն է: Առանց իր յարութեան, քարոզութիւններն ու ուսուցում-
ները պիտի կազմէին լոկ բարոյական վարդապետութիւն մը: Իր յարու-
թիւնը ո՛չ միայն գրաւականն է իր խօսքերուն ճշմարտութեան, այլ եւ
ապացոյցը՝ հոգիի անմահութեան եւ կեանքի շարունակութեան:

Յարութիւնը բնութեան համար հակաբնական կամ անբնական
երեւոյթ մը չէ: Ամէն մարդ գիտէ, թէ բուսական աշխարհի մէջ հունտը
պէտք է թաղուի եւ մեռնի, որպէսզի նոր կեանքի մը ծնունդ տայ:
Առանց հունտին մահուան նոր ծիլ մը չի բուսնիր, յարութիւն չ'առնիր:

Ինչո՞ւ նորաբոյս ծիղին տեսքը կը տարբերի հունտի տեսքէն: Ըստ
բուսաբաններու՝ ծիղին կամ ծառին ամբողջ էութիւնը խտացած է հուն-
տին մէջ: Ուրեմն հունտը ծառն իսկ է որ բանտարկուած է պատեանի մը
մէջ: Հունտին պարունակութիւնը կենդանութիւն ստանալով կը պատռէ
իր պատեանը, դուրս կը ցցուի եւ կը բարձրանայ դէպի վեր: Այս պարա-
զան երեւոյթ մը չէ, այլ իրականութիւն է:

Անբնական եւ հակաբնական նկատուածը մարդուն յարութիւնն է:
Ի հարկէ Ադամէն մինչեւ Յիսուս ոչ ոք յարութիւն առած էր: Պատճառը
այն էր որ մարդ մեղանչական մարմնի մը մէջ կ'ապրի: Եթէ հունտը
վնասուած կամ մքլած ըլլայ, չի բուսնիր: Բուսնելու համար կատարեալ
եւ անվնաս պէտք է ըլլայ: Մարդս ալ յարութիւն առնելու համար աստ-
ուածային կատարելութիւն պէտք է ունենայ: Մարդկային բնութեան
մէջ ապրող եւ միակ կատարեալը հանդիսացողը եղաւ Յիսուս Քրիստոս,
որ մեռաւ եւ յարութիւն առաւ:

Մեր այսօրուան նիւթը կը վերաբերի իր երեւումին, մա՛նաւանդ
առաջին երեւումին: Յիսուս երկու անգամ առաջին երեւում ունեցաւ եւ
երկու անգամին ալ նոյնանուն կիներուն:

Առաջին անգամուան առաջին երեւումը տեղի ունեցաւ Բեթղեհէ-
մի այրին մէջ, իր ծննդեան առիթով, եւ երեւցաւ իր մօրը՝ Ս. Կոյս Մար-
իամին: Այս երեւումը տեղի ունեցաւ Կոյսին սրբակրօն եւ սրբակեաց
վարք ու բարքին համար: Նախախնամութեան կողմէ ան ընտրուեցաւ
կիներուն մէջէն որպէսզի Յաւիտենական Սուրբը եւ Անապականը
շփման մէջ գայ սրբուհիին հետ եւ անոր միջոցաւ աշխարհ մտնէ:

Իսկ երկրորդ անգամուան առաջին երեւումը իր մահուան հետեւող
յարութեան առիթով է: Այս անգամ ալ Նախախնամութեան կարգադ-

րութեամբ բախտը ուրիշ Մարիամի մը կը տրուէր: Մարիամ մը՝ որ Մագդաղենացի կը կոչուէր: Որմէ եօթը դեւ հանած էր նախօրօք Վարդապետը: Ժամանակի ըմբռնումին համաձայն դեւ պարունակող անձը հոգիով եւ մարմնով հիւանդ մըն էր, ուրիշ խօսքով՝ մեղաւոր մը: Հետեւաբար, այս կիրն իր մեղաւոր եւ անկեալ վիճակէն դէպի մաքրութիւն, սրբութիւն եւ կատարելութիւն յառաջացող կին մըն էր, իր դեւերէն ձերբազատուելէ ետք: Եղած էր հետեւող մը Քրիստոսի մինչեւ խաչին ստորտը եւ գերեզմանին եզերքը:

Մարիամ Մագդաղենացիին կեանքին հետաքրքրական մասն այն էր, թէ իր ողջութեան իր անկեալ վիճակէն յարութիւն առնելով բարձրացած էր Քրիստոսի տեսութեան արժանի կեանքի մը: Այս իսկ պատճառաւ Փրկիչը երբ յարութիւն առաւ նախ երեւցաւ այս Մարիամին:

Սկիզբը Մարիամը չճանչցաւ զայն: Պարտիզպան կարծեց: Բայց երբ առաւօտեան աղջամուղջին մէջ երեւցող անծանօթը իր անունը հնչեցուց «Մարիամ» գոչելով, այն ատեն լա՛ւ ճանչցաւ:

Ամէնքս ալ մեր կեանքի ճանապարհին կը հանդիպինք Քրիստոսի, բայց պարտիզպան կը կարծենք Մարիամի նման եւ կը շարունակենք մեր ճամբան: Մարիամ հարցուց իր Տէրը: Եթէ մենք ալ հարցնենք, անպայման մեզի պիտի մատնանշուի ան կամ ուղղակի իր ձայնը պիտի լսենք Աւետարանի էջերէն:

Մարիամ Մագդաղենացիի պարագան ակներեւ է բոլոր երեւոյթներէն: Ան ո՛չ միայն ազատեցաւ իր դեւերէն, այլ եւ նորոգուեցաւ ու վերանորոգուեցաւ Քրիստոսի խօսքերով, նոյնիսկ խաչին վրայէն արտասանուած խօսքերով, որոնք զինք առաջնորդեցին միաշաբաթի առտուն դէպի գերեզման եւ զայն բաց գտաւ, լուսաւորուած տեսաւ անոր ներսի-դին, փոխան անշնչացած մարմնի մը պարապութիւն գտաւ մահուան դամբարանին մէջ: Պարտուած էին մահն ու գերեզմանը յարութեան եւ կեանքին առջեւ: Աննախընթաց հրաշք մը տեղի ունեցած էր այդ գերեզմանին մէջ:

Ուստի յարութիւնն ու կեանքը կը պարզուէին Մագդաղենացիին աչքերուն առջեւ: Թերեւս ան զգաց, թէ Վարդապետը մեռած էր իր մեղքերուն համար եւ այժմ յարութիւն առած էր անոր համար որ ինք իր մեղքերէն յարութիւն առած էր:

Խոր իմաստ ունի այս առաջին երեւումը մեղաւոր հոգիին համար: Մեղքի մէջ թաղուած հոգի մը չի կրնար յարութեան արշալոյսը տեսնել: Պէտք է խաւարէն դուրս ելլել, Մագդաղենացիին նման տեսնելու ու գոչելու «Բաբբունի»:

Եթէ խաչելութիւնը մեղքի պարտութիւնը հանդիսացաւ, յարութիւնն ալ փորձիչին վրայ յաղթանակ հանդիսացաւ: Աստուած իր սիրած հոգիին ապաւէն կը կանգնի միշտ: Պօղոս Առաքեալ այսպէս կը գրէ. «Ինչ որ պատահած են ձեզ՝ մարդկեղէնի փորձութիւններ են միայն: Կրնաք

վստահ ըլլալ, սակայն, թէ Աստուած չի թողուր որ ձեր կարողութիւնէն վեր փորձութեանը մէջ իյնաք, այլ փորձութեան հետ ելքի ճամբան ալ ցոյց կուտայ ձեզի, որպէսզի կարողանաք տոկալ» (Ա. Կրնթ. Ժ. 13):

Առաքեալին խօսքերը՝ ինքնին՝ ապացոյց են թէ այս աշխարհը փորձութիւններով լեցուն է եւ ամէն մարդ կ'իյնայ միոյն կամ միւսին մէջ: Քրիստոսի յարութեան նպատակը մարդս բարձրացնել է իր անկեալ վիճակէն եւ զինք զնել իր նախնական աստիճանին ու գիրքին վրայ, ինչպէս ըրաւ Մազդազենացիին եւ երեւցաւ անոր:

Եթէ լաւ ըմբռնենք այս կէտը եւ ապրինք ըստ այնմ, այն ատեն Քրիստոսի յարութիւնը կը ստանայ մասնաւոր իմաստ մեր կեանքին համար: Այլապէս ան կը մնայ պատմութեան մէջ դէպք մը կամ պատահար մը: Քրիստոս չեկաւ պատմութեան մէջ արձանագրուելու, այլ մեզմէ իւրաքանչիւրին ամէնօրեայ կեանքին մէջ մտնելու, մղում տալու եւ բարոյապէս ու հոգեպէս բարձրացնելու, որպէսզի ամէն յարութեան տօնին տեսնուի մեզի:

Բարգէն Ա. Փհնյ. Մագսուտեան

Նուիրատուութիւններ «Լոյս»ին

Սօսի Սարաֆեան	100 տոլար
Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ Քոյրերու Աղօթաժողով	200 տոլար

ԲԱՐԵՍՕՍՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ

Սրբոց բարեխօսութիւնն ալ ծագում առած է մարդկային բնական եւ բարեացակամ զգացումէն եւ բաղձանքէն՝ զոր բացատրեցինք «Աղօթք եւ Պաշտօն Վասն Ննջեցելոց» բաժնին մէջ. միայն թէ՛ սրբոց բարեխօսութիւնը կամ աղօթքը տեսակ մը փոխարինութիւն է ա՛յն աղօթքին՝ զոր ողջ-կենդանի հաւատացեալները կը մատուցանեն Աստուծոյ՝ հանգուցեալներու ներելի մեղքերու թողութեան համար: Ուրիշ բառով, կենդանի հաւատացեալներու եկեղեցիին (գլինուորեալ) եւ հանգուցեալներու եկեղեցիին որ յաղթական կը կոչուի հոգեկան հաղորդակցութեան եւ փոխադարձ բարեացակամութիւն մը հաստատուած կ'ըլլայ երկուստեք Աստուծոյ մատուցուած աղօթքի եւ բարեխօսութեան միջոցաւ:

Աստուածաշունչ Գիրքին մէջ կան բաղձամթիւ դրուագներ եւ օրինակներ, որ կը հաստատեն սրբոց բարեխօսութեան վարդապետութիւնը.

Ա. Հին Կտակարանէն

1. Բարուք, Իսրայէլի գերիներուն ուղղեալ իր թողութիւն մէջ կ'ըսէ. «Տէր ամենակալ, Աստուած Իսրայէլի, լո՛ւր աղօթից մեռելոցն Իսրայէլի եւ որդւոցն մեղուցելոց՝ առաջի քո» (Բարուք 3.4):

2. Յորայ Գիրքին մէջ կա՛յ օրինակ մը թէ՛ Բարեխօսութեան եւ թէ՛ չարախօսութեան. «Հրեշտակները եկան, կեցցան Աստուծոյ առջեւ. սատանան ալ եկաւ անոնց միջեւ եւ անոնց հետ, եւ կեցցաւ Աստուծոյ առջեւ» (Յոր 1.6, 2.1): Աստուծոյ առջեւ կեցաւ կը նշանակէ բարի կամ չար խօսիլ եւ աղաչել Աստուծոյ (համեմատէ եզ 14.14–20):

3. Նոյն Յորայ Գիրքին մէջ, երբ մխիթարութեան համար՝ Յօբին քով եկող իր բարեկամներէն Եղիափաղ Թեմանացին Յօբը իբրեւ ամբարիշտ եւ Աստուծոյ կողմէ իրաւամբ պատժուած կ'ամբաստանէ եւ կ'ըսէ. «Եթէ ամբարիշտ չես եւ սուրբ ու երկիւղած ես Աստուծմէ, հիմա, աղէ՛, կարգա՛, կանչէ՛ կամ աղաչէ՛ աղօթէ՛ եւ, տեսնենք թէ մէկը ձայն եւ պատասխան պիտի տա՞յ քեզ. եւ կամ սուրբ հրեշտակներէն մէկը պիտի տեսնե՞ս» (Յոր 5.1): Բողոքական թարգմանութեան մէջ՝ այս համարը ա՛յսպէս է՝ եբբայականին համաձայն. «Հիմա, աղաղակէ, քեզ պատասխան տուող մը կա՞յ արդեօք. ու սուրբերէն որո՞ւ պիտի դարձնես քու երեսդ»:

4. Նոյն Յօբին մէջ, Աստուած ինքն իսկ կը պատուիրէ Յօբի բարեկամներուն՝ որ երթան եւ անոր (Յօբայ) աղօթքը խնդրեն. «Երթա՛յք առ ծառայ իմ Յօբ եւ...արասցէ աղօթս վասն ձեր...: Եւ արարին որպէս հրամայեաց նոցա Տէր. եւ ելոյժ զմեղս նոցա վասն Յօբայ» (Յոր 42.8):

5. Աբէլ սպաննուելէն վերջ Աստուած կ'ըսէ Կայէնին. «Այդ ի՞նչ գործ գործեցիր. քու եղբորդ արեան գոչումը կը բողոքէ ինձի երկրէն» (Ծն 4.10): Այս մասին Պօղոս Առաքեալ կ'ըսէ. «Աբէլ Կայէնէն աւելի լաւ պատարագներ կը մատուցանէր Աստուծոյ. որով իբրեւ արգար իսկ

վկայուեցաւ: Որովհետեւ, թէպէտեւ մեռաւ նոյն հաւատքին մէջ սակայն տակաւին կը խօսի» (Եբր 6.9-10: Բաղդատէ՛ Յյտ 6.9-10ի հետ):

6. Երբ Երեմիա, իր ժողովուրդին թշուառութեան համար կ'աղօթէր Աստուծոյ, եւ կ'աղաչէր որ՝ գթա անոնց վրայ, Աստուած կ'ըսէր. «Եթէ Մոպսէս եւ Սամուէլ իմ երեսներուս առջեւ կենան, իմ անձս անոնց հետ պիտի չըլլայ» (Եր 1.19):

7. Աստուած կ'ըսէ Եգիպտէյին. «Երբ ես անհաւատարիմ եւ մեղանշող երկրի մը վրայ պատուհասներ բերեմ (սով, չար գազան, սուր, ժանտախտ)...եւ այն երեք մարդեր (Նոյ, Դանիէլ եւ Յոբ) այլևս գտնուին՝ պիտի չկարենան իրենց զաւակներն ազատել եւ իրենց արդարութեամբ իրենց հօգիներն միայն պիտի ազատեն» (Եգ 14.15-16, 19-20):

8. Զաքարիա մարգարէն գիշերային տեսիլքի մէջ՝ կը տեսնէ որ հրեշտակը կը բարեխօսէր Աստուծոյ որպէսզի Հրէից գերութեան վերջ տրուի. եւ կ'ըսէր. «Տէր ամենակալ, մինչեւ ե՞րբ չողորմիս Երուսաղէմի եւ Յուդայի զաւակներուն վրայ, որոնք անտես ըրիր եօթանասուն տարիէ ի վեր: Եւ Տէր ամենակալը պատասխանելով խօսող հրեշտակին՝ բարիքի եւ մխիթարութեան խօսքեր կը խօսէր» (Զք 1.12-13):

9. Նաբուգոդոնոսոր իր ծառի տեսիլքին մէջ կը տեսնէր որ՝ «Երկինքէն սուրբ պահապան մը կ'իջնէ...եւ կ'ըսէ. «Անոր մարդկային սիրտը փոխուի, եւ անասունի սիրտ մը տրուի անոր...»: Այս բանը հրեշտակի մեկնութեամբ է, եւ հայցուածքը սուրբերու պատգամ է» (Դն 4.17): Այս վերջին տողերը, որ մութ եւ խրթին է գրաբարին մէջ, աւելի յստակ եւ հասկնալի է բողոքական թարգմանութեան մէջ. «Այս բանը հրեշտակներու վեհուով է, ու այս խնդիրքը սուրբերու խօսքով է»:

10. Նոյն Դանիէլը, Բաբելոնի գերութեան ատեն ունեցած տեսիլքին մէջ, կը հասկնայ հրեշտակէն թէ՛ Ո՞րչափ հրեշտակներ կ'օգնեն եւ կը միջամտեն մարդոց փրկութեան, եւ ո՞րքան չար հրեշտակներ կը հակառակին, «Եւ (հրեշտակը) կ'ըսէ ինձ...Պարսից թագաւորութեան իշխանը կը հակառակէր ինձ 21 օր. եւ թողուցի զայն Պարսից թագաւորութեան իշխանին հետ...Եւ կ'ըսէ...հիմա կը դառնամ պատերազմիլ Պարսից իշխանին դէմ, եւ ես կ'երթայի, եւ Յունաց իշխանն կուգար, բայց պատմեմ քեզ թէ ի՞նչ կարգուած կամ գրուած է ճշմարտութեան Գիրքին մէջ. եւ ո՛չ ոք կ'օգնէ ինձ անոնց դէմ, բայց եթէ ձեր իշխանը՝ Միքայէլ» (Դն 10.12-13, 20-20):

11. Բաբելոնի հնոցին մէջ երեք մանուկները, օրհնելով զԱստուած գութ եւ զօրութիւն կը խնդրեն անկէ, ըսելով. «Բու Սիրելիիդ՝ Աբրահամու, եւ քու ծառայիդ՝ Իսահակի եւ քու Սուրբիդ՝ Իսրայէլի համար» (Դն 3.35): Ուրիշ տեղեր եւս Ս. Գիրքի մէջ Աստուած կը խոստանայ շնորհներ ընել «Իմ ծառայիս Դաւթին համար, քաղաքին Երուսաղէմի համար» (Գ. Թ.գ 15.32), «Իմ անձիս համար եւ իմ ծառայիս՝ Դաւթին համար» (Ես 37.35): «Այս քաղաքը պիտի պաշտպանեմ ծառայիս՝ Դաւ-

թին համար» (Դ. Թդ 19.34): «Պիտի ազատեմ ծառայիս՝ Դաւթին համար» (Դ. Թդ 20.6): Աստուած Իսրայէլի ժողովուրդին կ'ըսէ. «Տէրը քու հայրերուդ հաւնեցաւ եւ սիրեց զանոնք, եւ անոնցմէ ետքը՝ անոնց զաւակները, այսինքն՝ ձեզ ընտրեց բոլոր ազգերու մէջէն, ինչպէս կը տեսնէք այսօր» (Բ. օր 10.15): «Յիշէ՛ ով Տէր, Դաւիթը եւ անոր բոլոր նեղութիւնը: Որ երգում ըրաւ Տիրոջ համար, եւ ուխտ դրաւ Յակոբի Զօրաւորին համար» (Սղ 131.1-2), Քու ծառայիդ՝ Դաւթին համար երեսոյ քու օծեալէդ անդին մի՛ դարձուցաներ, Տէրը երգում ըրաւ Դաւթին՝ ճշմարտութեամբ եւ ետ չի դառնար իր ուխտէն» (Սղ 131.1-2, 11):

12. Սողոմոն իր հօր՝ Դաւթի անունը կը յիշէ Աստուծոյ առջեւ, եւ զայն միջնորդ եւ բարեխօս բռնելով՝ անոր անուան համար՝ ի սէր Դաւթի շնորհ կը խնդրէ Աստուծամէ, եւ Աստուած կը կատարէ Սողոմոնի խնդիրքը (Բ. Մն 6.4, 15-16, 41):

13. Մովսէս, Աբրահամու, Իսահակայ եւ Յակոբայ անունները մէջ բերելով՝ Աստուծոյ առջեւ, անոնց անուններով կը խնդրէ Աստուծամէ որ անոնց սիրոյն համար՝ շնորհք ընէ ժողովուրդին (Ելք 22.13, Բ. օր 9.27):

Բ. ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԷՆ

1. Զգոյշ եղէք, եւ այս փոքրիկներէն մէկը մի՛ արհամարհէք. կ'ըսեմ ձեզ թէ՛ անոնց հրեշտակները երկինքի մէջ ամէն օր կը տեսնեն իմ երկնաւոր Հօրս երեսը (Մտ 18.10): Ըսել է՝ երկինքի մէջ ամէն մարդ հրեշտակ մը ունի որ խնամք կը տանի իրեն համար (Սղ 35.7, 92.11-12, Դն 6.22), եւ Աստուծոյ առջեւ կեցած՝ կը պաշտեն զայն, եւ իրենց պաշտպանեալներուն համար կը խօսին՝ աղաչելով եւ բարեխօսելով Աստուծոյ՝ անոնց համար (տե՛ս եւ Յյտ 5.8, 8.3-4):

2. Յիսուս զինքն հալածող հրեաներուն ըսաւ. Ձի կարծէք որ ես չարախօսեմ Հօր՝ ձեր մասին. կա՛յ չարախօս մը ձեր դէմ. Մովսէսը՝ որուն յուսացած էք դուք (ՅՏ 5.45):

3. Այգեգործի առակին մէջ (Ղկ 13.6-9) երբ այգիին տէրը անպտուղ թղենին կտրել կը հրամայէ՝ այգեգործը կը միջնորդէ, կը խնդրէ որ տարի մը ե՛ւս միջոց տայ, եւ եթէ դարձեալ պտուղ չբերէ՝ կտրեմ զայն: Այս միջնորդութիւնը այլաբանօրէն կը նշանակէ՝ թէ սրբոց բարեխօսութիւնը կը լսուի:

4. Մեծատունի եւ Ղազարոսի առակին մէջ, մեծատունին Հայր Աբրահամէն խնդրելը որ՝ Ղազարոսը զրկէ իր հօր տունը, որպէսզի վկայէ եւ իր հինգ եղբայրներն ալ այս տանջանքին մէջ չիյնան, եւ Աբրահամին մերժելը՝ կը նշանակէ թէ Հայր եւ մեղաւորներուն բարեխօսութիւնը անընդունելի է Աստուծոյ – Բողոքական հեղինակներն եւ մեկնիչներն իսկ-որ չեն ընդունիր սրբոց բարեխօսութիւնը, կը խոստովանին թէ՛ «Այս մեծատունն ունէր Հաւատս յԱբրահամ. եւ միմիայն օրինակն է նա ի Ս. Գիրս՝ աղօթելու առ սուրբ ոք վախճանեալ: Կ'աղաչէ թէ՛

իրենն եւ թէ՛ իր եղբայրներուն համար» (Մեկնութիւն չորից Աւետարանաց, էջ 569): Միայն թէ՛ բողոքական մեկնիչը կը զգուշանայ բո՛ւն բառը (բարեխօսութիւն) ըսելէ՛ թէ՛պէտեւ երկու բառերն ալ միեւնո՛յն իմաստն ունին: Եւ իսկապէս միակ եւ անհերքելի օրինակն է այս առակն Ս. Գիրքին մէջ՝ սրբոց բարեխօսութեան. թէ՛պէտեւ մեծատունին խնդիրքը մերժուեցաւ Աբրահամի կողմէ՛ միմիայն անոր մեղաւոր եւ անգուլթ սիրտ մը ունենալուն եւ անիրաւ ըլլալուն համար: Իսկ սուրբերը, հոգիներուն երանելեաց կայանին մէջ՝ միշտ պատրաստ են լսելու հաւատացեալներուն օրինաւոր եւ բանաւոր ազաջանքներն Աստուծոյ մատուցանելու եւ բարեխօսելու՝ անոնց համար:

5. Յիսուս, իրենն չհաւատացող եւ հակառակող հրեաներուն կ'ըսէ. «Ձեր հայրը՝ Աբրահամ՝ ցանկացաւ տեսնել իմ օրս, տեսաւ եւ ուրախ եղաւ» (ՅՆ 8.5-6), որ կը հաստատէ թէ հանգուցեալներու հոգիները գիտակից եւ հաղորդակից են երկրաւոր սուրբերու հետ: Բողոքական մեկնիչն ալ կը խոստովանի այս ճշմարտութիւնը, երբ Յովհաննու վերի տողերն մեկնելու առեն՝ մերձեցնելով ասոր մեծատունի եւ Ղազարոսի առակը, կ'ըսէ. «Ինչպէս մեծատան եւ Ղազարոսի առակին մէջ՝ մեծատունը կը նկարագրուի իբրեւ գիտակ եւ խնամածու իր եղբայրներուն՝ երկրի վրայ, նոյնպէս հոս, մեծ նահապետը կը ցուցուի իբրեւ ա՛յնպիսի՝ որ ծանօթ է մարդեղութեան, եւ ուրախ՝ ընդ այն: Միտք մարդոյ չէ՛ բաւական ի մեկնել: Բայց հաւատքը կրնայ ընդունել թէ կա՛յ հաղորդութիւն ինչ երկնաւոր եւ երկրաւոր սրբոց. եւ կը գտնէ յայնմ միխթարութիւն՝ որ կը բառնայ բաժանման դառնութիւնը, եւ կարողութիւն՝ որ կը զօրացնէ ամէն առիթ սուրբ եւ հոգեւոր կենաց» (Մեկնութիւն չորից Աւետարանաց, էջ 760-1):

6. Յիսուս ապաշխարող մեղաւորին համար կ'ըսէ. «Ա՛յսպէս, կ'ըսեմ ձեզ, ուրախութիւն պիտի ըլլայ՝ Աստուծոյ հրեշտակներուն առջեւ ապաշխարող մեղաւորի մը համար» (Ղկ 15.7-10), կրնա՛նք աւելցնել՝ ե՛ւ սուրբերն ալ մեծապէս ուրախ կ'ըլլան՝ երբ մեղաւորները ապաշխարեն, եւ կը բարեխօսեն Աստուծոյ՝ մեղաւորներուն համար:

7. Քրիստոսի ժամանակակից հրեաները կը հաւատային սուրբերու հաղորդակցութեան եւ բարեխօսութեան կամ օգնութեան: Ասոր համար է որ՝ երբ Յիսուս խաչի վրայ աղաղակեց. «Էյի, էյի, Լա՞մա սաբաբթանի», հրեաները կարծելով թէ Յիսուս Եղիան օգնութեան կը կանչէ, մէկը սպունգով քացարի կ'երկարէ անոր, եւ կ'ըսէ. «Թո՛ղ տուէք, եւ տեսնենք թէ կուգա՞յ Եղիան եւ կ'իջեցընէ զայն» (Մր 15.34-36):

8. Յայտնութեան մէջ կը կարդանք. «Սեղանին տակը տեսայ Բանին Աստուծոյ եւ անոր վկայութեան համար կնքուած բոլոր մարդոց հոգիները, որ կ'ըսէին բարձրաձա՛յն. «Մինչեւ ե՞րբ, սուրբ եւ ճշմարիտ Տէր, չես դատեր, եւ մեր արեան վրէժը չես խնդրեր երկրի բնակիչներէն» (Յյտ 6.8-10):

Եւ լսեցի երկնից ձայնը, որ կ'ըսէր. «Արդ, եղաւ մեր Աստուծոյ գօրութիւնը եւ փրկութիւնը եւ արքայութիւնը եւ անոր Օծեալին իշխանութիւնը. որովհետեւ մեր եղբայրներուն չարախօսն ինկաւ, որ անոնց մասին գիշեր ցերեկ կը չարախօսէր Աստուծոյ առջեւ» (Յյտ 12.10):

9. Դարձեալ Յայտնութեան մէջ՝ «Եւ երբ Գիրն առաւ, 4 կենդանիները եւ 24 երիցունք Գառին առջեւ կ'իյնային. եւ իւրաքանչիւրը ունէր քնար եւ բուրվառ ոսկի՝ լի՝ խնկով՝ որ է սուրբերուն աղօթքը...եւ ուրիշ հրեշտակ մը եկաւ՝ կեցաւ սեղանին մօտ, եւ ունէր ոսկի խնկաման. եւ շատ խունկ տուաւ որպէսզի բոլոր սուրբերուն աղօթքները մատուցանէ ոսկեղէն սեղանի՛ն վրայ՝ որ աթոռին առջեւ. եւ խունկներուն ծուխը՝ սուրբերուն աղօթքը՝ Աստուծոյ առջեւ ելաւ հրեշտակներու ձեռքէն» (Յյտ 5.8, 8.3-4):

Ինչպէս տեսանք քիչ մը վերը, մեծատունին՝ Հայր Աբրահամէն խնդրած բարեխօսութեան (Ղկ 16.27-28) եւ Նահապետին Աբրահամու՝ Քրիստոսի մարդեղութեան եւ փրկագործութեան խորհուրդին գիտակ եւ խնդակից ըլլալուն մասին իրենց մեկնաբանական խորհրդածութիւններէն, Բողոքականներն ալ, որոնք կը մերժեն Սրբոց բարեխօսութիւնը՝ պարզապէս իբր սկզբունքի հարց՝ բողոքելով Հռովմի եկեղեցւոյ դէմ, վերջապէս կ'ընդունին եւ կը խոստովանին թէ հոգեկան հաղորակցութիւն մը կայ երկնաւոր եւ երկրային սուրբերուն հոգիներուն մէջ, եւ առաջինները, իբրեւ գիտակ, կարեկից ու խնդակից երկրորդներուն, եւ միշտ պատրաստ՝ անոնց համար աղաչելու եւ բարեխօսելու Աստուծոյ առջեւ. բայց Բողոքականները սա՛՛ առարկութիւնը կ'ընեն՝ թէ «Մի է Աստուած եւ մի միջնորդ Աստուծոյ եւ մարդուն միջեւ. որ է ինքն Յիսուս Քրիստոս» (Ա. Տմ 2.5): – Չեն ուզեր սակայն ըմբռնել եւ ընդունիլ Քրիստոսի Միակ Միջնորդութեան եւ սուրբերու բարեխօսական միջնորդութեան ահագին տարբերութիւնը: – Այո՛, ստոյգ է որ Քրիստոս միակ եւ բացարձակ Միջնորդն եղած է Կ'է Աստուծոյ եւ մարդկութեան միջեւ եւ մէկ անգամ եւ միանգամընդմիշտ կատարած է զայն՝ իր խաչին պատարագովն, հաշտեցուցած է մարդկութիւնը իր Արարչին հետ, եւ իրագործած՝ մարդկային ազգի փրկագործութիւնը, խզելով հին ուխտի նոխազ-գոհներու արեան ուխտը եւ կնքած՝ Միրոյ եւ Շնորհաց Նոր Ուխտը՝ Աստուծոյ եւ մարդուն միջեւ. իր մահուամբն մեռցուցած է մահը եւ մեղքը. եւ նոր կեանք եւ յարութեան յոյս շնորհած է մարդուն (Ա. Տմ 2.5-7, Եբր 8.6-13, 9.11-24, 12.14): Բայց Քրիստոսի այս աստուածային միջնորդութենէն բոլորովին տարբեր է Սուրբերու միջնորդութիւնը (ընդունելով այս բառը պահ մը, իբրեւ համանուն), որ ուրիշ բան չէ բայց միայն աղօթել՝ բարեխօսել հաւատացեալներու համար՝ Աստուծոյ. որպէսզի ներէ՛՛ անոնց մեղքերը, գթա՛՛ եւ շնորհքներ պարգեւէ՛՛ անոնց՝ այս երկրի վրայ, ի փառս իր անուան եւ իր աստուածութեան: Եւ սուրբերու այս միջնորդութիւնն կամ բարեխօսութիւնը մէկ անգամուան եւ կամ որոշ ժամանակի կամ շրջանի յատուկ չէ, ա՛յլ շարունակական է, եւ

կրնայ տեւել մինչեւ աշխարհիս կատարածը եւ վերջին դատաստանը:

Իսկ աղօթքը, ինչպէս նա՛ եւ Սրբոց բարեխօսութիւնը, նոյնպէս աղօթք է եւ ոչ այլ ինչ, միշտ կրնան ընել հաւատացեալները՝ իրարու եւ ննջեցեալներուն համար, եւ վերջինները՝ (մասնաւորաբար սուրբերը) հաւատացեալներուն համար, փոխադարձաբար:

Եւ Աստուած ինքը հրամայած է միշտ աղօթել, եւ իր Սուրբ Մարգարէներն եւ Առաքեալները՝ միշտ յանձնարարած են աղօթել: Օրինակ՝ Պօղոս Առաքեալ կը յանձնարարէ եւ կը խնդրէ իսկ միշտ «Աղօթել ի վերայ միմեանց, ի վերայ ամենայն հաւատացելոց, ամենայն մարդկան, եւ վասն թագաւորաց եւ իշխանաց» եւ այլն (Բ.Կր. 1.11, Եփ 6.18, Ա. Թս 4.2-3, Յկ 5.14-16, Ա. Տմ 2.1-2, եւ այլն):

Նոյն Առաքեալը Պօղոս, Տիրոջ օգնականութիւնն եւ հովանաւորութիւնը ապահոված ըլլալով հանդերձ իր Առաքելական պաշտօնին լրիւ եւ արդեամբ կատարումին համար (Գրծ 18.9-10, 23.11) կ'աղաչէ որ ժողովուրդը աղօթէ միշտ իրեն համար: «Աղաչեմ զձեզ եղբարք, ի ձեռն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եւ սիրով Հոգւոյն, պատերազմակից լինել ինձ՝ յաղթմ ձեր վասն իմ առ Աստուած, զի ապրեցայց յապստամբացն՝ որ ի Հրէաստանի են, եւ պաշտօնն իմ՝ որ յերուսաղէմ՝ ընդունելի լիցի Սրբոցն...» (Հռ 15.30-32: Տե՛ս նաեւ Ա. Թս 5.25, Բ. Թս 3.1, Եփ. 6.18, Եբր 13.18, Փլմ 22):

Պօղոս կը գրէ Կորնթացւոց թէ՛ «Նոյնիսկ մահուանէ փրկած է զիս Աստուած եւ դեռ պիտի փրկէ՛ իրենց աղօթքին օգնականութեամբ (Բ. Կր 1.10-11):

Իսկ Հռովմէականները, իրենց քաւարանի քմածին վարդապետութիւնը պաշտպանելու համար միայն, կ'առարկեն թէ՛ «Ի՞նչպէս կրնան աղօթել եւ բարեխօսել՝ սուրբերու հոգիները, որ տակաւին մտած չեն արքայութիւնը, դէմ յանդիման չեն տեսներ զԱստուած եւ դեռ կը սպասեն ընդհանուր յարութեան եւ դատաստանին»: Մինչդեռ Սրբոց հոգիներուն աղօթելն ու բարեխօսելը յար եւ նման է հաւատացեալներուն աղօթելուն. եւ ինչպէս որ ասոնց աղօթելուն համար հարկ անհրաժեշտ չէ բնա՛ւ, աչքով ու դէմ առ դէմ տեսնել զԱստուած, նո՛յնքան եւ աւելի՛ սուրբերուն համար: Թէ՛ մենք պարտինք աղօթել ննջեցելոց համար, որպէսզի անոնք ալ աղօթեն եւ բարեխօսեն մեզ համար, շատ ամփոփ եւ գեղեցիկ կերպով կը բանաձեւէ խորով Անձեւացին. «Մեր ամէն աղօթքին մէջ պարտինք խնդրել մեր ա՛յն եղբայրներուն համար՝ որոնք ճշմարիտ հաւատք ունէին եւ յուսով ննջեցին ի Քրիստոս որպէսզի ասոնցմէ սուրբ եղողներն ալ զմեզ հոգան, մեր՝ անոնց ե՛ւ մեր՝ հասարակաց՝ եղբայրներն հոգալուն համար (կամ փոխարէն): (Մեկնութիւն ժամագրքի, էջ 32):

Փառէն Եպս. Մեկնեան

ՉԵՍ ԴԱՏՈՒԻՐ ԵԹԷ ՉԴԱՏԵՍ

Մարդուն առօրեային մէջ տեղ գրաւող սխալները իրե՛նք կը բռնադատեն մարդը, որպէսզի դատէ իր նմանները, ի սէր ճշմարտութեան յայտնաբերումին: Չկայ ողջախոհ մարդ, որ ճիգ խնայէ ճշմարտութեան յայտնաբերումին, սակայն միշտ ալ կ'ըլլան սխալներ, որոնք ծածուկ կը մնան եւ որոնց յայտնաբերման ի խնդիր մարդիկ կը դատեն իրենց նմանները:

Յիսուսի մտածողութեան մէջ հրամայական եղանակով դրուած է պատուէրը, որ ուրիշները չդատելու բացայայտ արգելք մըն է. «Մի՛ դատէք ուրիշները, որպէսզի Աստուած ալ ձեզ չդատէ. որովհետեւ ի՛նչ սկզբունքով որ ուրիշները դատէք՝ Աստուած անով պիտի դատէ ձեզ, եւ ի՛նչ չափանիշ որ գործածէք՝ նոյնը Աստուած պիտի գործածէ ձեզ դատելու համար» (Մտ 7.1-2): Յիսուսի բոլոր պատուէրներն ալ գրեթէ խոստումներ ունին, որոնց աւերնչուած են յաճախ: Այսպէս, ծնողներու տրուելիք յարգանքին հետեւող որպէս խոստում՝ երկար կեանք ունենալու պարգեւը յիշուած է: Հոգիով աղքատներուն՝ երկինքին արքայութիւնը խոստացուած է: Սրտով մաքուր եղողներուն՝ Աստուծոյ տեսութեան արժանանալու երանութիւնը նշուած է: Խաղաղարարներուն՝ Աստուծոյ որդիներ կոչուելու երջանկութիւնը (հմտտ Մտ 5.3-11): Այստեղ ալ՝ ուրիշները չդատելու պատուէրին կը հետեւի՝ «որպէսզի Աստուած ալ ձեզ չդատէ» գգուչացման կոչը:

Ուրիշները չդատելու հրամայական այս պատուէրին տրամադրութեանէն շատ հետու է մանաւանդ ուրիշներու դատին միջամուխ ըլլալու պարագան, որ անձէդ դուրս եղող հարցի մը պատճառով կրնայ դատապարտութիւն բերել վրադ: Յիսուս գիտէ արդէն որ մարդը ճիշդ կերպով պիտի չվերաբերի ուրիշի դատին. «Ինչո՞ւ դուք անձնապէս չէք դատեր ճիշդը» (Ղկ 12.57):

Հին Կտակարանէն արձագանգող սքանչելի խրատական մը կայ Առակաց գիրքին մէջ, ուր իմաստուն հեղինակը կը գրէ. «Իրեն չպատկանող դատին համար բարկացող անցորդը, շունը ականջներէն բռնողին կը նմանի» (Առ 26.17): Այսինքն՝ կրնայ պատահիլ որ քեզի չվերաբերող դատին մասնակցութիւնդ ի վնաս քու անձիդ ըլլայ, երբ ան իր շնատամները մարմնիդ մէջ մխրճելով խածնէ քեզ: Չկա՞ն անձեր որ ամբողջովին իրենց չվերաբերող դատերու մասնակից կը դառնան, իբրեւ թէ օգտակար հանդիսանալու համար իրենց բարեկամին կամ ընկերոջ: Յարգ բազմաթիւ բարեկամութիւններ խզուած են ճիշդ այդ պատճառով, որովհետեւ պատահած է որ այնպիսի վկայութիւններ տան, որոնք բարիքի փոխարէն չարիք եղած ըլլան դատող անձին: Իսկ այլ պարագաներու՝ դատապարտութեան ենթարկուած են նաեւ դատապարտեալը պաշտպանողներ, երբ բացայայտուած է իրենց տուած վկայութեան բա-

րեկամուտթեան հիման վրայ հաստատուած ըլլալը:

Յիսուսի տուած հրահանգ պատուէրը յստակ է ու մասնաւոր մեկնաբանութեան չի կարօտիր: Ուրիշին դատին չխառնուելու հին կոչը ամբողջացնելով, երբե՛ք չդատելու խրատը կուտայ Ան, միաժամանակ զգուշացնելով, որ Աստուծոյ դատաստանէ խուսափում չունի ուրիշները դատող մարդը: Եւ դատաստան՝ որ պիտի կատարուի համանման կշռով ու կշիռքի ա՛յն չափով, որով չափած ես ուրիշները, զանոնք դատելու արարքիդ ընթացքին:

Իրական կեանքի պատկերը նկատի ունենալով է որ նոյնպիսի պատուէր մը կուտայ Յիսուս, որովհետեւ իրականին մէջ, մարդ էակը ուրիշները դատելու մասնագիտութիւն ունի կարծէք:

Այս մասին խօսած ատեն Յիսուս օրինակով մը կը համեմէ իր ըմբռնումը, որ ժողովուրդին կողմէ յաճախ օգտագործուող տող մըն է Աւետարանէն:

Շատեր անիրաւ տեղ դատուելով իրենց նմաններէն եւ քաջ գիտնալով որ նոյն սխալը ունին արդէն դատողներ իրենք, կը մէջբերեն Յիսուսի հեղինակաւոր խօսքը, ըսելով. «Կեղծաւոր, նախ աչքիդ մէջէն գերանը հանէ, որ կարենաս յստակ տեսնել եւ ապա՝ միայն եղբօրդ աչքին շիւղը հանել» (Մտ 7.5): Ուրիշի մը թերութիւնը այնպէս կը տեսնենք ու գայն դատելու կ'ելլենք, կարծէք նստած ըլլայի՞նք մանրադէտի մը ոսպնեակին դիտակին ետեւ, որուն առջեւ աննշան միջատի մը ոչինչ շարժումները, կարծէք հեքիաթային վիշապներու սարսափազդու յառաջիկայացքները ըլլային...: Մինչ գործիքին ոսպնեակին տակէն դուրս բերելէ ետք, թերեւս դժուարութիւն ալ ունենանք բնական աչքերով տեսնելու գայն...: Հարցադրումներ կատարելով, Յիսուս կ'ըսէ. «Ինչո՞ւ եղբօրդ աչքին մէջ եղած շիւղը կը տեսնես եւ չես անդրադառնար թէ աչքիդ մէջ գերան կայ: Կամ, ինչպէ՞ս եղբօրդ կ'ըսես. «Զգէ, որ աչքիդ մէջ եղած շիւղը հանեմ», երբ որ գերան ունիս աչքիդ մէջ» (Մտ 7.3-4): Ի՞նչ համեմատութիւն չիւղի եւ գերանի միջեւ...: Գերան՝ որ խորքին մէջ արդեւ կը հանդիսանայ քու յստակատեսութեանդ: Յիսուս կ'առաջարկէ նախ հանել գայն, որպէսզի տեսողութիւնդ յստականայ, եւ ա՛պա կը թելադրէ դատել ուրիշները, այսպէս ըսուած մարդկային «արդար» դատաստան մը կատարելու համար:

Պօղոս առաքեալ աւելի՛ կը մեկնաբանէ Յիսուսի մտածողութիւնը գրելով. «Ուստի արդարացում չունիս, ո՛վ մարդ, դուն՝ որ ուրիշները կը դատես, որովհետեւ ի՛նչ բանով որ ընկերդ կը դատես՝ ինքզինքդ կը դատապարտես, քանի որ նոյն բաները դուն ալ կը գործես, դուն՝ որ կը դատես» (Հռմ 2.1):

Յիսուսի հրահանգ պատուէրին խոստումը՝ ուրիշները չդատելուն ի վարձատրութիւն, Աստուծոյ կողմէ չդատուիլն է, որովհետեւ «չկայ արարած մը որ Աստուծոյ տեսողութենէն վրիպի: Անիկա պարզ ու

յատակ կը տեսնէ ամէն ինչ իրենց ամբողջ մերկութեամբ: Եւ ատոր է որ հաշիւ պիտի տանք» (Եբր 4.13): Առաքեալը տակաւին կը բարկանայ հռոմայեցի իր հաւատացեալներուն, որպէսզի զիրար չդատեն, կանխաւ յայտնելով անոնց, որ բոլորս ալ Աստուածային դատաստանին պիտի ներկայանանք. «Ինչո՞ւ կը դատես ուրեմն եղբայրդ, կամ ինչո՞ւ զայն կ'արհամարհես: Բոլորս ալ Քրիստոսի ատեանին դիմաց պիտի կանգնինք» (Հռմ 14.10): Իբրեւ արարած, պէ՛տք է վստահիս Արարչի՞դ դատաստանին, որովհետեւ Անիկա սկիզբէն իսկ յայտարարած է՝ ըսելով. «Իմ դատաստանս արդար է» (ՅՏ 5.30):

Ուրիշները դատելուն հետ սերտօրէն առնչուած է մարդոց միջեւ խտրութիւն դնելու պարագան: Չե՛նք դատեր անոնք՝ որոնք հաճելի կը թուին մեզի, հակառակ անոնց կատարած յոռի արարքներուն, մինչ խոշորացոյցով կը դիտենք այլոց կատարած նոյնիսկ մանր ու ակամայ սխալմունքները: Դատաստան տեսնելու ամէնէն խոցելի կերպն է այս, որ ինքնին ցոյց կուտայ մարդուն նկարագիրը իր մեծագոյն թերութեամբ: Մարդկային արդար դատաստան գոյութիւն չի կրնար ունենալ այս թերութեան պատճառաւ, մինչ Աստուծոյ դատաստանին համար Առաքեալը տարբեր բան կ'ըսէ, հաստատելով, որ «Աստուած մարդոց միջեւ խտրութիւն չի դնէր» (Գղ 2.6): Գիտնալով հանդերձ մարդուն այս մեծ թերութիւնը, Յակոբոս առաքեալ սքանչելի պատուէր մը կուտայ իր հաւատացեալներուն, յորդորելով, որ այնուամենայնիւ ջանան մարդոց միջեւ խտրութիւն չդնել. «Եղբայրներս, երբեք մարդոց միջեւ խտրութիւն մի՛ դնէք, դուք՝ որպէս հաւատացողներ Յիսուս Քրիստոսի, մեր Տիրոջ, որ ի՛նք միայն գիտէ մարդիկը փառաւորել» (Յկ 2.1): Ապա ուղղակիօրէն գործնական կեանքի օրինակով խօսելով կ'ըսէ. «Եթէ պատահի, օրինակ, որ ձեր մէկ հաւաքոյթին ոսկի մատանի դրած եւ փառաւոր զգեստներ հագած մարդ մը գայ, եւ միւս կողմէ գայ նաեւ մաշած զգեստներով մարդ մը , եւ դուք փառաւոր հագուստներ ունեցողին մեծ յարգանքով ըսէք՝ «Վերը նստէ, խնդրեմ», մինչ աղքատին ըսէք՝ «Դուն այստեղ ոտքի կեցիր», կամ՝ «Եկուր հոս՝ ոտքերուս քով գետինը նստէ», արդեօք դուք ձեր միջեւ խտրութիւն դրած չէ՞ք ըլլար եւ սխալ սկզբունքով դատած չէ՞ք ըլլար» (Յկ 2.2-4):

Գիտնալով հանդերձ, որ դատելու իրաւունքը միայն Աստուծոյ կը պատկանի (Հմմտ Բ. Օր 32.36), երբեմն մասնակի դատաստաններ կը կատարենք, ոմանք դատելով, իսկ ուրիշներու դատապարտելի արարքները վարագուրելով, առանց նկատի ունենալու, որ նոյն չափով մեր անձերուն համար դատաստան կը նախապատրաստենք այդպիսով: Արդեօ՞ք ճիշդ պիտի չըլլար Յիսուսի պատուէրին համաձայն բնա՛ւ չդատել ուրիշները, որպէսզի Աստուծոյ կողմէ չդատուելու երջանկութեան հասնէինք: Այս սկզբունքով ուրեմն, չե՛ս դատուիր, եթէ դուն ուրիշները չդատես:

Գրիգոր Ծ. Վրդ. Զիֆթեան

Կոմիտաս

Կոմիտաս՝ս, իմ ժողովրդի հնօրեայ, հնաւանդ ծառից,
Մորմոճի ու յոյսի համար կտրած դու չֆնա՛ղ սրինգ.
Դու մեր շող շուրթերի եղերգ, դու մեր շէն գեղջկական բառի,
Բանի ֆաղցրալո՛ւր բարձունք, հնչիւնի հոգեղէն բարիք :

Մի ամբողջ հին ժողովուրդ է խտացրել իր հոգին ֆո մէջ.
Մայրերի անամոք սրտեր, հարսերի հառաչ ու կական,
Եւ անսէր մեր աղջիկների լացող ուռիներն այն խեղն,
Որ դառն անցեալում միայն տխուր աշուններ հագան :

Դու սրինգ դարձար մշակի, պանդուխտի տարաբախտ սիրով,
Լուսընկայ գիշերուայ, հովի՛, արեւի, երկնքի, ծովի,
Եւ ֆնար դարձար դու հոգու՝ խոշտանգուած հրով ու սրով,
Հրահուր մրմունջ ու տրտունջ — մեր անցած տանջանքի, ցաւի :

Կոմիտաս՝ս, շֆե՛ղ տխրութիւն, Կոմիտաս՝ս, անհո՛ւն խնդութիւն,
Մեր ֆոճրիկ կալից ֆո երգը տարար աշխարհից աշխարհ,
Եւ աշխարհն ահա հիացած լսում է, անհա՛ս բարձրութիւն,
Սրտայոյզ ֆո ե՛րգը, ե՛րգը՝ բոլո՛ր դարերի համար...

Սողոմոն Տարօնցի

ԲԱՐՍԵՂ ԿԵՍԱՐԱՅԻ

(329-379)

Բարսեղի եւ էմիլիանոսի ընտանիքին մէջ ծնան տաս երեխաներ: Մակրինան անդրանիկն էր, Պետրոսը, Սեբաստիոյ ապագայ եպիսկոպոսը՝ ամենէն փոքրը: Բարսեղը, երկրորդ զաւակը եւ անդրանիկ տղան, կը ծնի շուրջ 329ին, որդին է Նոր-Կեսարիոյ փայլուն եւ հարուստ հոետորին, որ ընտանիքին մտաւորական եւ հոգեւոր պատրաստութեան վրայ կը հսկէր եւ որ շուտով մահացաւ, շուրջ 341ին:

Տկար բնութեամբ, տղոց մէջ անդրանիկը յատուկ ուշադրութեան արժանացաւ: Շատ շնորհալի, նախ իր հօր դպրոցէն ելած, ան ապա եկաւ Կեսարիա՝ հօն իր ուսումը կատարելագործելու համար: Հօն բարեկամացաւ Գրիգոր Նազիանզացիի հետ, յետոյ ճամբորդեց եւ յաճախեց Կոստանդնուպոլսոյ եւ Աթէնքի վարպետներուն դպրոցները:

Իր վերադարձին, Բարսեղ կը հաստատուի Կեսարիոյ մէջ իբրեւ հոետոր եւ փայլուն կերպով կ'ուսուցանէ: Յաջողութեան գինովցած է, իր քոյրը՝ Մակրինան իրեն ցոյց կուտայ կենսականը: «Կարծէք խորունկ բունէ մը կ'արթննայ», իր դիրքէն կը հրաժարի, եպիսկոպոսի ձեռքէն մկրտութիւնը կը ստանայ, յետոյ առանձնութեան մէջ կը քաշուի, Եգիպտոսի եւ Պաղեստինի, յետոյ Միջագետքի մենակեացներուն պէս դառնալու համար:

Ճգնական կեանք, որ իր առողջութիւնը ամբողջութեամբ կը վտանգէ: Կը վերադառնայ երկիր՝ իր հարստութիւնը աղքատներուն բաժնելու համար եւ Աննեսիի առանձնութեան մէջ հաստատուելու համար, Իրիսի ծայրին, ուր Գրիգոր Նազիանզացի կուգայ զինք գտնել: Միասին անոնք կը պատրաստեն Որոգինէսի գործերուն մէկ հատընտիրը, կոչուած Ծաղկաքաղ (Philocalie): Նաեւ առանձին կը յօրինէ երկու մենակեցական «Օրէնքներ»:

Կրօնաւոր ձեռնադրուած Կեսարիոյ մէջ, Բարսեղ վերջապէս հօն կը հաստատուի, եւ հօն կը գործէ մինչեւ Եւսեբիոս եպիսկոպոսին մահը, որուն կը յաջորդէ, 370ին, բաւական դժուար ընտրութեան մը ետք, իր առողջութեան պատճառով: «Ձեզի ըմբի՞ջ մը պէտք է, թէ հաւատքի վարդապետ մը», դիտել տուաւ մէկը: Ինը տարի բաւեցին, որ այս ութսունամեայ մարդը իր ողջութեան կոչուի «Մեծ»: Այսուհետեւ կենսագրութիւնը եւ գործը իրարու հետ կ'ընթանան:

Նիկիոյ հաւատքին պաշտպանը

Բարսեղ յատկապէս պատրաստուած էր մեծ տեսականով աստուածաբան մը դառնալու համար: Իր հովուական գործը, իր կարճ գործունէութիւնը քիչ ժամանակ կը թողուն իր աստուածաբանական գործին: Ինքն է որ ըսած է, անդրադառնալով յոյն դասական ուսումին. «Պէտք է

մեղուներու նման վերցնենք մեղրը, ձգենք թոյնը»:

Արիոսական տագնապը առիթ կ'ըլլայ որ ան գրէ Եւնոմիոսի դէմը (Contre Eunomius). Եւնոմիոս Կապադովկիացի մըն էր, Սիրգիքիոյ եպիսկոպոս, Սեւ ծովուն վրայ, որ Արիոսի արմատական հետեւորդներէն էր, կ'ըսէր թէ՛ Հայրը միայն Աստուած է, իր Որդին միայն արարած մըն է: Իր հերքումին մէջ, եպիսկոպոսը կը վերահաստատէ Որդին եւ Հոգին կատարեալ հաւասարութիւնը Հօր հետ: Սուրբ Հոգիին երկը, գլուխգործոց մը, ոչ միայն Հոգին աստուածութիւնը կը յայտարարէ, այլեւ անոր սքանչելի գործը կը նկարագրէ՝ հաւատքի, ծէսի, աղօթքի, Եկեղեցւոյ առօրեայ կեանքին մէջ:

Ընկերային եպիսկոպոսը

Կեսարիոյ եպիսկոպոսը ընկերային գործին ռահվիրան եւ սկիզբ դնողն է, իր գործերուն, ինչպէս եւ իր իրագործումներուն մէջ: Ան վկան էր աղքատացած կայսրութեան մը, որուն գանձը կը ճգմէր փոքր մարդիկը, զարգացուց ընկերային մեծ թեմաները: Աստուծոյ առջեւ բոլոր մարդոց բացարձակ հաւասարութիւնը, ամէն մարդկային անձի մեծ արժանապատուութիւնը, ինչքերու նոր բաժանումի մը կենսունակութիւնը, վերացումը ընկերային գայթակղութեան եւ ուրիշներու թշուառութեան:

Բարսեղ չի բաւարարուիր ամէն առիթով ճոխութեան եւ կծծիւթեան դէմ խօսելով, ան ընկերային ծառայութեան գործերու կը ձեռնարկէ: Ան շինեց այսպէս Բարսեղաւանը, ծերերը հաւաքող, վտանգաւոր հիւանդները բուժող, վերջապէս պաշտօնեաներու եւ գործաւորներու համար տուներ պարփակող հիւանդանոց: Վերջապէս ասիկա վերածուեցաւ գործաւորական իսկական քաղաքի մը, եւ Բարսեղ Աւետարանէն ներշնչուած առաջին ընկերային առաքեալներէն մէկը հանդիսացաւ:

Մեծակեցութեան հայրը

Ինչպէս բոլոր մեծ «դարձի եկողները», Բարսեղ «կրօնքի մէջ» մտաւ, այսինքն դարձ ունենալով մեծակեաց դարձաւ: Կրօնաւորներու մէջ ապրելով, ան մեծակեցութիւնը ճանչցաւ ներսէն իր մեծութիւններով եւ իր տկարութիւններով: Իր գործունէութիւնը կը նպաստէր համայնքային կեանքին, որոշ անապատականներու տարօրինակութիւններէն խոյս տալով եւ աստուածաբանական եւ մեկնաբանական ջանքի մը զարկ տալով:

Ինչ որ սխալօրէն իր «Օրէնքները» կը կոչենք, երկու ճգնական գործեր են, առաջինը՝ աւելի կարճ, կոչուած Պգտիկ ձգնարան (Petit Asceticon), միայն լատիներէն թարգմանութեամբ պահուած, միւսը՝ աւելի ընդարձակ, Մեծ ձգնարանը (Grand Asceticon): Երկուքին մէջ ալ, օրէնսդիրը կը դնէ հարցումներ եւ պատասխաններ՝ Բարսեղի խօսակցութիւնները մեծակեացներուն հետ՝ իր այցելութիւններուն ընթացքին,

որոնք յստակ ուղղութիւններ կուտան առօրեայ կեանքին, մենակեցական համայնքի մը կազմակերպութեան մասին:

Կեսարիոյ ծիսագէտը

Բարսեղի ծիսական գործունէութիւնը սկսաւ Կեսարիոյ մէջ, երբ ան պարզ կրօնաւոր էր: Երգելու նոր կերպ մը հաստատեց: Վանքերու ծիսական ժամերգութիւնը փոփոխութեան ենթարկեց: Արեւելեան աւանդութիւնը իրեն կը վերագրէ այն Մէսը, որ իր անունը կը կրէ եւ որ տակաւին կը գործածուի բիւզանդական եկեղեցիներուն մէջ:

Դէպքերը, պատասխանատուութիւնները չթոյլատրեցին, որ Բարսեղ իր աստուածաբանական հանճարը զարգացնէ: Իր Թղթակցութիւնը, շատ ընդարձակ, մեզի կը ծանօթացնէ Եկեղեցւոյ առօրեայ կեանքը, ընկերային հարցերը, բարեկամութեան եւ հաւասարակշռութեան իր ըմբռնումը, իր ուժգին խառնուածքը եւ անհամեմատելի հովիւի մը զգայնութիւնը:

ԲԱՐՍԵՂ ԿԵՍԱՐՍԻ

Հոգիին բնութիւնը

Ամենէն առաջ, ո՞վ է ան, որ լսելով հոգիին խօսքերը, իր հոգիին մէջ չի վերանար եւ իր մտածումը դէպի ամենաբարձր բնութիւնը չի բերեր: Որովհետեւ գայն Աստուծոյ Հոգի կը կոչենք, «Ճշմարտութեան Հոգի, որ կը բխի Հօրմէ» (Յովհ. 15.26), «Հաստատ Հոգի» (Սաղ. 50.12), «Իշխող Հոգի» (Սաղ. 50.13). ահաւասիկ անոր լաւագոյն անուանումը, որ իրեն յատուկ է. ան վստահաբար ուրիշ անունէ աւելի կ'արտայայտէ անմարմին էակի անունը, աննիւթական եւ անբաժանելի գոութեամբ: Ասոր համար Տէրը, ուզելով ուսուցանել անոր, որ կը կարծէր թէ Աստուած վայրի մը մէջ կը պաշտուի, թէ Անմարմինը չի կրնար պարագրուիլ, ըսաւ. «Աստուած հոգի է» (Յովհ. 4.24): Ուրեմն կարելի չէ, այս անունը լսելով, Հոգի՛, պատկերացնել յստակ գիծերով բնութիւն մը, շարժումներու եւ փոփոխութիւններու ենթակայ, մէկ խօսքով, արարածին նմանող: Ընդհակառակը, մենք մտածումով հասնելով ամենաբարձրին, մենք ստիպուած ենք իմացականութեամբ, անասիման գօրութեամբ մը, անարգելի մեծութեամբ, ոչ ժամանակով, ոչ ալ դարերով չափուող, իր յատուկ բարիքները արտադրող նիւթ մը երեսակայել:

Դէպի ան, կը դառնայ սրբութեան կարօտ ամէն ինչ. գա՛յն է որ առաքիլութեամբ ապրողները կը փնտոնեն, որովհետեւ անոր շունչը գիրենք կը գովացնէ եւ իրենց կ'օգնէ

իրենց յատուկ բնական նպատակին հասնելու: Ան կրնայ ուրիշները կատարելութեան հասցնել, (բայց) ինքը ոչինչի կարօտ է: Կենդանի մը չէ, որուն ուժերը պէտք է վերանորոգել. ինքը կեանքը կը պահպանէ, յաջորդական յաւելումներով չի շատնար, ան սկիզբէն լիութիւնը ունի. ինքն իր մէջ կը մնայ, բայց նաեւ ամենուր է: Սրբացումի աղբիւր, իմանալի լոյս, ան ինքն իրմէ ամէն բանաւոր ուժի կուտայ կարծես յստակութիւն մը, գտնելու համար ճշմարտութիւնը: Անհասանելի բնութեամբ, գայն կրնանք հասկնալ իր բարիքին պատճառով. մինչդեռ ան իր ուժով կը լեցնէ ամէն ինչ, ինքզինք կուտայ անոնց միայն, որ արժանի են, բայց իր գործունէութիւնը հաւատքին համապատասխան բաժնելով: Պարզ էութեամբ, իր հրաշքներով զարմանազան, ամբողջութեամբ ներկայ է ամէնուն մօտ եւ ամբողջութեամբ ամենուր է: Ան բաժնուած է, բայց չազդուիր անկէ, ամբողջ կը մնայ եւ սակայն ինքզինք կը բաշխէ, արեւի ճառագայթի մը պէս, որուն շնորհքը, կարծես եզակիօրէն ներկայ է գայն ընդունողին վրայ, մինչդեռ ան կը փայլի նաեւ երկրի վրայ, ծովուն վրայ եւ օդի հետ միայնաւորուած է:

Նոյնպէս, Հոգիին, ներկայ զինք ընդունիլ կրցող իւրաքանչիւրին մօտ, իբրեւ թէ ան միակը ըլլար, ամէնուն համար կը ցոլացնէ բաւարար չափով այն շնորհքը, որ լիութեամբ ունի...Հոգին կրող հոգիները, Հոգիէն լոյսը ստանալով, կը դառնան, անոնք եւս, հոգեւոր եւ դէպի միւսները շնորհք կ'ուղարկեն: Ասկէ կուգայ ապագայի նախագուշակումը, խորհուրդներու ճանաչողութիւնը, ծածկուած բաներուն հասկացողութիւնը, շնորհքի տուուչութեան բաշխումը, երկնային քաղաքին մեր մասնակցութիւնը. հրեշտակներուն հետ պարը, անվերջանալի ուրախութիւնը, յարատեւութիւնը Աստուծոյ մէջ, Աստուծոյ հետ նմանութիւնը եւ ամենէն ցանկալի բանը. Աստուած դառնալ:

Սուրբ Հոգիին երկը, 9:

Թամար Տասնապետեան
(Ընդհանուր Եկեղեցւոյ Հայրերը)

**ԾՈՒԽԻ ԱՌԱՋԱՑՈՒՄԸ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՎԱՐՉԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ ԵՒ ԴՐԱ ՈՒՆԵՑԱԾ
ՀԵՏԵԱՆՔՆԵՐԸ ՀԱՒԱՏՈՅ ՀԱՆԳԱՆԱԿԻ «Ի ՄԻ
ՄԻԱՅՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
[ՍՈՒՐԲ] ԵԿԵՂԵՑԻ» ԴԱՒԱՆԱՆՔԻ ՎՐԱՅ**

Առաջարան

Եկեղեցու կազմութեան առաջին երեք դարերի ընթացքին, եկեղեցու միութիւնը ամենախորը կերպով շղթայուած էր հաւատքի, աղօթքների եւ եկեղեցու առաքելութեան հետ: Յովհաննէս Աւետարանիչն արտացոլում է այս խոր համոզմունքն իր այս աղօթքի մէջ՝ ուղղուած Տիրոջը. «Հայր սուրբ, պահեա զնոսա յանուն քո, որով ետուրն ինձ, զի եղիցին մի, որպէս եւ մեք մի եմք...Այլ ոչ վասն նոցա միայն աղաչեմ, այլեւ վասն ամենայն հաւատացելոց բանիւն նոցա յիս. զի ամենեքին մի իցեն...եւ գիտասցէ աշխարհ եթէ դու առաքեցեր զիս» (17.11 եւ 20): Ծահաւէտ է նկատել տալ, որ Յովհաննէսը Ղուկասի Աւետարանի Քրիստոսի «հոգեկալարքի» աղօթքը Զիթենեաց լերան վրայ, նախքան իր փորձութիւնը, շողկապում է եկեղեցու միութեան պահանջքի հետ՝ կրկնելով իր աղօթքի բառերը՝ «զի եղիցին մի» (ՅՀ 17.11 եւ 20): Գործք Առաքելոցի հեղինակն էլ արտայայտում է միեւնոյն հասկացողութիւնը, երբ նա շեշտակիօրէն հաստատում է, որ միութիւնը եկեղեցու բնութագրի տարրերից մէկն է եղել իր կազմաւորման առաջին օրերից. «Ամենայն հաւատացեալքն էին ի միասին (եպիսոսաուտո) եւ ունէին զամենայն ինչ հասարակաց. եւ զստացուածս եւ զինչս վաճառէին, եւ բաշխէին զայն ամենեցուն ում զիարդ պիտոյ ինչ լինէր» (Գրծ 2.44): Պօղոս Առաքեալի նամակների մէջ «եկեղեցու միութեան» աստուածաբանութիւնը լաւագոյնս վկայում է, թէ ինչքան վճռական դեր ունէր այս հասկացողութիւնը եկեղեցու կազմաւորման շրջանին: Պօղոս Առաքեալին անուանում են «եկեղեցու միութեան աստուածաբանութեան» պաշտպանը: Առաքելական շրջանի եկեղեցական մատենագրութեան այլ ժանրերի շարքին, առաջնակարգ նիւթերից մէկն է եղել եկեղեցու միութեան խնդիրը: Երեք հեղինակներ միայն այս վաղ շրջանից արժանի են յիշատակութեան: Դրանցից առաջինը Սուրբ Իգնատիոս (35–107) Հայրապետի «Թղթերն» են՝ ուղղուած Եփեսոսի, Հռոմի, Ջմիւռնիայի, Մազնեգիայի եւ Ֆիլատելֆիայի համայնքներին, որոնց խաղաղութիւնը վտանգուել էր բաժանումներով եւ երկպառակութիւններով, որոնք չարաչահել էին եկեղեցու նախկին ազատութիւնը¹: Երկրորդ դարի աւարտին Սուրբ Երանոս Հայրապետը (130–200) գրում է իր «Ընդդէմ Հերետիկոսաց» (Adversus Haereses) աշխատութիւնը, որի մէջ նա նախան-

ձախնդրորէն պաշտպանում է թէ՛ եկեղեցու «մի» լինելը եւ թէ՛ «միութեան» կարեւորութիւնը՝ որպէս եկեղեցու գոյութեան կարեւոր կռուաններից մէկը²: Մի քանի սերունդ յետոյ, Սուրբ Կիպրիանոս Հայրապետն (+258) իր ամենայայտնի աշխատանքը նուիրում է եկեղեցու միութեան հարցին: Իր De Catholicae Ecclesiae Unitate, եկեղեցա-քաղաքականութեան վերաբերեալ ամենանշանաւոր գործն է եկեղեցական գրականութեան մէջ, որի մէջ Կիպրիանոսը յորդորում է հետու մնալ հերձուածողական դաւանանքներից՝ պաշտպանելու համար եկեղեցու միութիւնը³: Ի՞նչ ենք հասկանում, երբ համաձայն Նիկիոյ եւ Կ. Պոլսոյի Տիեզերական Ժողովների բանաձեւումներին, եկեղեցին յայտարարում ենք «ընդհանրական»⁴: Նոր Կտակարանի մէջ նման բնութագրում չկայ եկեղեցու վերաբերեալ: Եզրի արմատը, Յունարէն կաթօլոս մակբայն է, որ Սուրբ Իգնատիոս Անտիոքացի Հայրապետն առաջին անգամ կիրառում է իր Զմիւռնիացիներին գրած նամակում. «Ուր Յիսուս Քրիստոսն է, այնտեղ է Ընդհանրական Եկեղեցին»⁵: Թէեւ յետագայ դարերում «ընդհանրական» ածականը կիրառուեց որպէս հոմանիշ «տիեզերական» եզրի, պարզ է, որ սկզբում չունէր տարածքային, աշխարհագրական իմաստ: «Ընդհանրականութիւնը» ականակութիւն էր Քրիստոսի ներկայութեանը՝ եկեղեցու առաքելութեան եւ սրբազան Պատարագի մէջ. «Զի ուր իցեմ երկու կամ երեք ժողովեալ յանուս իմ, անդ եմ ես ի մէջ նոցա» (Մտ 18.20): Այստեղ մեր նպատակը չէ բացատրել «ընդհանրական» բառի կիրառման բազմապիսի ենթաիմաստները, որի մասին արդէն մեծ թուով չեղինակաւոր ուսումնասիրութիւններ կան: Բայց «մի» իմաստին անդրադառնալը, այստեղ նպատակաւոր է աւելի լաւ ըմբռնելու եկեղեցու կազմակերպման յետագայի զարգացումը: Ուղղափառ եկեղեցիների հայրաբանութեան մէջ «եկեղեցին» ներկայացնում էր «ծուխը» (համայնքի եկեղեցին) կամ աշխարհագրական աւելի լայն առումով՝ «ազգային եկեղեցիները»՝ Հայ, Ղպտի, Յոյն, Ռուս, եւ այլն:

Աստծու Միածին Որդու մարդեղութեան, քարոզչութեան, մահուան եւ յարութեան նպատակն էր ստեղծել մի նոր յարաբերութիւն, մի նոր միութիւն մարդու եւ Աստծու միջեւ. «Եւ ես գիտաւսն զոր ետուր ինձ՝ ետու նոցա, զի իցեմ մի, որպէս եւ մեք մի եմք: Ես ի նոսա, եւ դու յիս, զի եղիցին կատարեալք ի մի. եւ գիտացել աշխարհ եթէ դու առաքեցեր զիս» (ՅՅ 17.22-23): Այս հրահանգին հնազանդուելով է, որ Հէնց եկեղեցու սկզբնական օրից «ամենայն հաւատացեալքն էին ի միասին, եւ ունէին զամենայն ինչ հասարակաց» (Գրծ 2.44): Քրիստոնեաներ կանոնաւորապէս հաւաքուում էին եւ մասնակցում «Վերջին Ընթրիքի» խորհրդին եւ ոչ ի՛նչ, նոյնիսկ Հռոմէական կայսրութեան սարսափելի հալածանքները նրանց դէմ չկարողացան կասեցնել այդ հաւաքները, որովհետեւ նրանք հաւատացած էին, որ Աստուած իրենց թիկունքին էր ոչ որպէս անհատ, այլ որպէս եկեղեցի՝ «Քրիստոսի Մարմինը»: Անհա-

տը կարող էր անգամ լինել եկեղեցու, եթէ նա նախ եւ առաջ անգամ էր Քրիստոսի Մարմինն: Իգնատիոս Հայրապետն իր Եփեսացիներին ուղղուած նամակում գրում է. «Որովհետեւ ձեր միաւորութեամբ փառաբանուում է Յիսուս Քրիստոսով ձեր սիրոյ միաբանութիւնը: Ուրեմն թող ձեզանցից իւրաքանչիւրը միաբան մնայ, որովհետեւ երբ մէկ միտք ունենաք, Աստուծոյ կը նմանուէք: Եւ միաբան մի ձայնով, երգէք մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի Հօրը, որպէսզի ձեզ լսի եւ ձեր բարի գործերով ճանաչի ձեզ: Եւ քանի դուք Նրա Որդու անդամներն էք, պէտք է անբիծ միաբանութեամբ հաղորդուէք Աստուծոյ հետ»⁶: Ամէն մի քրիստոնեայ համայնք իր ամբողջութեամբ պատկերն է Քրիստոսի Մարմնի, քանի որ այդ մարմինը չի կարելի բաժան-բաժան անել. «Ճշմարիտ Պատարագ կը համարուի այն, որը կատարուում է եպիսկոպոսի կողմից կամ նրա, ով եպիսկոպոսից գործելու հրաման ունի: Թող ամբողջ բազմութիւնը լինի այնտեղ, ուր եպիսկոպոս կայ, ինչպէս որ ուր Յիսուս Քրիստոս է, այնտեղ է Ընդհանրական Եկեղեցին»⁷: Այս ամենավաղ դէպքն է գրականութեան մէջ, որտեղ «Ընդհանրական» ածականը կիրառուում է եկեղեցու համար: Իգնատիոս Հայրապետի ժամանակ ամէն մի քրիստոնեայ համայնք կամ ծուխ կառավարուում էր մի եպիսկոպոսի կողմից եւ միակն էր, որ իրաւաւսուութիւն ունէր Պատարագ մատուցելու: Յետագային Քրիստոնէութեան տարածումի հետեւանքով այդ իրաւաշնորհումը վստահեցուեց նաեւ քահանայական դասին: Ներկայումս ծուխի մէջ քահանան է կեդրոնը՝ քրիստոնէական կեանքի իր բոլոր ասպարէզներում:

Նիկիայի առաջին Տիեզերական Ժողովի մէջ, որը գումարուեց 325ին՝ մասնակցութեամբ Հայոց Կաթողիկոս Արիստակէս Ա. Պարթևի (325-333), եկեղեցու առաքելական շրջանի երեք նուիրապետական աստիճաններն էին եպիսկոպոսութիւնը (episkopos), քահանայութիւնը (Gk. hieresus, presbyteros, Հայ, երէց) եւ սարկաւազութիւնը (Gk. diakonoi), որոնք արդէն հաստատուն կարգեր էին ոչ միայն անուամբ, լայ նաեւ պարտականութիւնների սահմանումով⁸: Եպիսկոպոսները կոչւում են summus sacerdos, իսկ քահանաները՝ sacerdotes: Այս երեք նուիրապետական կարգերի վրայ է կառուցուած եկեղեցին եւ սրանց շնորհիւ է եկեղեցին «մի, սուրբ եւ ընդհանրական»: Այսպիսով, աստուածապետութեան հիմքը գրուած էր երկրի վրայ (Civitas Dei)⁹:

Բնական է, որ եկեղեցու պէս մեծ մի կազմակերպութիւն, իր նպատակները իրագործելու համար, կարիք ունէր շատ մեծ դրամական եկամուտներին: Ի՞նչ միջոցներով պիտի եկեղեցին ապահովեր համայնքների գերեզմանոցները, սրբավայրերը եւ աղօթատեղերը: Պէտք է մոռնալ, որ Յրգ դարում Հռոմի համայնքը մօտ քառասուն եկեղեցի եւ քսան գերեզմանոց ունէր, որոնց մէջ 150ից ավելի պաշտօնեաների վարձատրութիւնը պիտի երաշխաւորուէր: Դրան յաւելեալ, աղքատանոցների եւ նրանց խնամատարութեան նիւթական ծախսերը պիտի հայթայթուէին: Եկեղե-

ցու եկամուտները երկու տեսակ էին՝ կանոնաւոր եւ պատահական: Կանոնաւոր եկամուտներն էին. ա. Բնութեան բերքեր, որոնք նուիրուում էին Ս. Հաղորդութեան եւ սիրոյ ճաշերի ժամանակ, եւ այդ նուէրները լինում էին շատ մեծ քանակութեամբ: Բ. Դրա վրայ աւելանում էին օրինական եկեղեցական հարկերը: Այս երկու տեսակ եկամուտների միջոցով եպիսկոպոսը պէտք է կառավարէր համայնքի բոլոր հաստատութիւնները եւ վարձատրէր հոգեւորականութեանը: Իսկ պատահական եկամուտները գոյանում էին գլխաւորապէս ազատ նուիրատուութիւններից եւ կտակներից: Եթէ այս յիշուած եկամուտները չբաւականացնէին, եպիսկոպոսը նուիրակներ էր զրկում աւելի հարուստ համայնքներ՝ հանգանակութիւններ կատարելու¹⁰:

Եկեղեցու վարչական կազմակերպութիւնն էլ յարմարեցուած է պետական կազմակերպութեանը: Համաձայն «Վերօնա Յուցակիմ»՝ թուագրած մօտաւորապէս 297ին, կայսրութիւնը բաժանուած էր 12 թեմերի (diokisis=diocese): Իւրաքանչիւր թեմի կառավարիչը կոչւում էր vicar, իսկ որոշները ղեկավարուում էին հէնց կեդրոնից: Թեմերի այս բաժանումը, որի նպատակն էր ստեղծել կեդրոնաձիգ կառավարութիւն, ստեղծեց ծանրաշարժ բիւրոկրատիա, որը 5րդ դարում արդէն դադարել էր արդիւնաւէտ գործօն լինելուց: Անաստասիոս Ա. (491-518) եւ Յուստինիանոս Ա. (527-565) կայսրերը փորձեցին այն վերացնել եւ vicarի որոշ պարտականութիւնները փոխանցել նահապետների կառավարիչներին: Թեմական այս կառոյցը վերացաւ 7րդ դարում¹¹: Եկեղեցական թեմական կազմակերպութիւնն էլ ամբողջովին յարմարեցուած էր պետական կազմակերպութեանը, եւ որովհետեւ քրիստոնէական քարոզչութիւնն էլ ամէնից առաջ հաստատուն հող էր գտել մայրաքաղաքներում, պատահական չէ, որ հէնց մայրաքաղաքներն էլ դառնում են եկեղեցական թեմերի առաջնորդանիստ վայրեր: Կ. Պոլսի Առաջին Տիեզերական ժողովը, որը գումարուեց 381ին, իր երկրորդ կանոնով սահմանում է հետեւեալ թեմական կառոյցը. «Որք արտաքին քան զիւրեանց կարգաւորութիւնն են եպիսկոպոսք, քան զիւրեանց սահմանս, որ եկեղեցիքն են, ոչ պարտ է ի վերայ երթալ եւ շփոթել զեկեղեցիսն, այլ ըստ կանոնիցն. այսինքն է Աղեփսանդրացուց եպիսկոպոսին՝ որ յԵգիպտոս եկեղեցիքն են տնարիմել, իսկ որ յարեւելս եպիսկոպոսունք են՝ զարեւելսին կարգաւորել, որ ինչ կայ Նիկիոյ ժողովոյն՝ աւագութեան Անտիոքայ եկեղեցիքն միայն. եւ որք ընդ Ասիեան են կարգաւորութեամբ եպիսկոպոսունք՝ որ ինչ յԱսիա միայն կարգաւորութիւնն է տնարիմել. եւ որ ի Պոնտոս՝ զՊոնտացուց միայն. եւ որք ի Թրակայ՝ զԹրակացուց միայն... Կոստանդնուպոլսացուց եպիսկոպոսն ունել զպատիւ յետ Հոռոմայ եպիսկոպոսին, վասն զի է եւ սա նոր Հոռոմ»¹²: Այս կանոնի մէջ Դիօսկիսեիս եզրի կիրառումը նորոյթ էր եկեղեցական կանոնադրութեան մէջ, մինչ այդ նման բնութագրում չէր կիրառուել ո՛չ Նիկիայի, ո՛չ Անտիոքի եւ

ոչ էլ Սարգիսյանի ժողովներում: Այս եզրի կիրառութեամբ տեսնում ենք առաջին միտումը՝ եկեղեցու վարչական կազմակերպութիւնը համապատասխանեցնելու Հռոմէական կայսրութեան աշխարհագրական հասրակական սահմաններին: Դիոկղետիանոս (284–316) Կայսրի վարչական բարեփոխութիւնների շնորհիւ, հետեւելով աշխարհիկ վարչական նահանգային բաժանումներին, թեմերն էլ ստորաբաժանուում են եպիսկոպոսական նահանգների՝ Եպարխիայի եւ Պարօիկիայի: Անտիոքի 341ին գումարուած ժողովի մէջ որոշ կանոններ արդէն զանազանութիւն են դնում «մայրաքաղաքաց» (eparchia) եւ «քաղաքաց» (paroikia) եպիսկոպոսների միջեւ:

Կանոն Թ. «Զի մայրաքաղաքաց եպիսկոպոսն թիկուոն է ևոցա»:

Կանոն Ժ. «Որք ի գեաւղս կամ ի գաւառս իցեն. այսիցն են քոքեպիսկոպոս...»¹³:

Քրիստոնէութեան տարածումը գաւառներում, դիւղերում եւ նաեւ աղօթատների բազմացումը, ստիպում է եկեղեցուն հրաժարուել իր եպիսկոպոսակեդրոն (episcopocentric) դիրքից եւ ընդունել երէցակեդրոն կամ քահանայակեդրոն (presbyterocentric) կարգավիճակը, որն սկիզբ էր «համայնքների» կամ «ծուխերի» կազմութեան¹⁴:

Եկեղեցու թեմերի եւ ծուխերի բաժանումը լուրջ հետեւանքներ ունեցաւ Նիկիական «Հաւատոյ Հանգանակի» «մի միայն ընդհանրական (ԿԱԹՈՒՂՈՒԿԷ) եկեղեցի» գաղափարի վրայ, որի մարմնացումը եպիսկոպոսական դասն էր՝ որպէս աւանդութեան ու միութեան պահպաններ. episcopates unus est, գրում է Կիպրիանոս Հայրապետը¹⁵, յունարէն Կաթողիկէ ածականից է առաջացել Կաթողիկոս (katholikos) անուանումը: Արիստոտէլի կիրառութեան մէջ այն չունի «ընդհանրական», «աշխարհասփիւռ» իմաստը: Քրիստոնէական գրականութեան մէջ այս բառը առաջին անգամ կիրառում է Իզնատիոս Հայրապետն իր այս հրահանգի մէջ. «Եւ առանց եպիսկոպոսի թող ոչ ոք որեւէ եկեղեցական գործ չկատարի: Ճշմարիտ պատարագ կը համարուի այն, որը կատարուում է եպիսկոպոսի կողմից կամ նրա, ով եպիսկոպոսից գործելու հրաման ունի: Թող ամբողջ բազմութիւնը լինի այնտեղ, ուր եպիսկոպոս կայ, ինչպէս որ ուր Յիսուս Քրիստոսն է, այնտեղ է Ընդհանրական եկեղեցին»¹⁶: Ինչպէ՞ս է Իզնատիոսը հասկանում կապը «տեղական» եւ «ընդհանրական» եկեղեցու միջեւ: Առաջին հերթին, նկատելի է, որ նա ընդօրինակում է Պօղոս Առաքեալի ոճը, երբ իր Թղթերը հասցէագրում է այսպէս. «Իգնատիոս Աստուածագգեացը՝ Ասիայի Տրալլիա քաղաքում գտնուող» կամ «Իգնատիոս... Ասիայի Ֆիլատելիա քաղաքում գտնուող»¹⁷: Ուշագրաւ է նաեւ, թէ ինչպէս է նա նկարագրում ամէն մի տեղական եկեղեցու իր նամակների սկզբում: Օրինակի համար, Եփեսոսցիներին ուղղուած իր նամակի մէջ նա գրում է. «Իգնատիոս, որ նաեւ ունի անուանումը Աստուածագգեացի՝ Ասիայում Եփեսոսում գտնուող

եկեղեցուն եւ Հայր Աստուծոյ կատարեալ մեծութեամբ օրհնուած եկեղեցուն, որը նախֆան աշխարհի լինելն օրհնուած է՝ մշտապէս մնացական եւ անփոփոխելի փառքով լինելու, միացած եւ ընտրուած Տէր Յիսուս Քրիստոսի ճշմարիտ չարչարանքներով եւ Հօր եւ Յիսուս Քրիստոսի մեր Տիրոջ կամօք»¹⁸:

Յիլատելֆիացիներին գրած իր նամակը նա վերնագրում է. «Տէր Յիսուս Քրիստոսի՝ Ասիայի Յիլատելֆիա քաղաքում գտնուող եկեղեցուն»։ Նոյն ոճն է գործածում երբ դիմում է Ձմիւռնիացիներին: Եթէ մենք Իգնատիոսի կիրառած որոշիչները չհնկատենք որպէս լոկ արտայայտական միջոցներ, որը շատ անհավանական է, ապա Իգնատիոս ցոյց է տալիս, որ տեղական եկեղեցին հէնց Աստուծոյ եկեղեցին է՝ «անօրինացուած, ընտրուած եւ փառաբանուած»։ Այստեղ է հէնց առաջին եւ հիմնական սկզբունքը, որն ըստ Իգնատիոսի, տեղական եկեղեցին, Աստուծոյ կողմից հաստատուած եկեղեցին է՝ «անբաժան, կատարեալ ամբողջական, յաւիտեական»։ Ինչո՞ւ: Իգնատիոս յայտարարում է. «Թող ոչ ոք ինքն իրեն չխաբի, որովհետեւ ով Խորանի մէջ չէ, Հացից մերժուած է: Իսկ եթէ մէկի եւ երկուսի աղօթքն այսպիսի գօրութիւն ունի, «որքան առանել եպիսկոպոսինն ու ամբողջ Եկեղեցունը»։ Ուրեմն՝ ով չի միաբանում, մտքով հպարտացեալ է, քանզի գրուած է, թէ՛ «Տէրն արհամարհում է ամբարտաւաններին»¹⁹, «Ջանանք եպիսկոպոսին հակառակ չլինել, որպէսզի Աստծուն հնազանդ լինեմք»։ Այս յայտարարութիւնը մեծ նշանակութիւն ունի: Իգնատիոս Հայրապետի համար Սուրբ Պատարագն այն պաշտամունքն է եկեղեցու մէջ, որ տեսանելիօրէն հաստատում է եկեղեցու միութեան աստուածաբանութիւնը: Պօղոս Առաքեալն այս աստուածաբանութիւնը մեկնում է իր Ա. Կորնթացիներին գրած նամակի տասնմեկերորդ գլխում»²⁰: Այս գլխում Առաքելի կիրառած բառապաշարի ուշադիր քննութիւն առաջնորդում է հետեւեալ եզրակացութեան: Թէեւ ակնյայտ է, որ նամակի այս գլխի ողջ բովանդակութիւնը վերաբերում է Սրբազան Պատարագի խորհրդին, այնուամենայնիւ, նա համայնքի «ի մի» տեղ հաւաքուելը բնութագրում է որպէս «եկեղեցի»։ «Նախ՝ յորժամ ի մի վայր ժողովիցիք յեկեղեցին, լսեմ եթէ հերձուածք գոն ի ձեզ» (ԺԱ. 18): «Եկեղեցի» բառը լոկ տեսական իմաստով չի կիրառուած եւ ոչ էլ որպէս հաւատացեալների պարզ հաւաք, այլ Պօղոսն իր մտքում նկատի ունի մի հաւաք, որ «ի մի վայր» է բերել բոլոր հաւատացեալներին՝ Սրբազան Պատարագը կատարելու համար: Պօղոսն առանց տարակուսանքի այդ հաւաքը կոչում է «եկեղեցի»։ Նա իր նամակի 23րդ համարում եկեղեցին եւ Սրբազան Պատարագը նոյնացնում է շատ ներհուն ձեւով: Նա Աւագ Հինգաբլուան Սուրբ Ընթրիքի աւանդոյթը կապում է «Եկեղեցու» եւ Սրբազան Պատարագի հետ՝ «զի շողկապով. «Ձի ես ընկալայ ի Տեառնէ գոր եւ ձեզն աւանդեցի, եթէ Տէր Յիսուս ի գիշերին յորում մատնէր, առ հաց...»։ Սա ակնարկու-

Թիւն է Սրբազան Պատարագի մատուցման: Պատարագի եւ եկեղեցու այս նոյնացումը, Պօղոսին թոյլ է տալիս կիրառելու «յորժամ ի մի վայր ժողովիցիք» (epi to auto) արտայայտութիւնը, որն ունի թէ՛ եկեղեցաբանական եւ թէ՛ պաշտամունքային իմաստ: Ըստ յունարէն բնագրին՝ «եւ արդ ի ժողովելն ձեզ ի միասին ոչ է զՏէրունական ընթրիսն ուտել» (ԺԱ. 20), որովհետեւ ձեր անվայել վարձով, «եթէ գեկեղեցեան Աստուծոյ արեամարիցեք...» (ԺԱ. 22): «Այսուհետեւ, եղբարք, յորժամ ի մի վայր ժողովիցիք ուտել, միմեանց մնասաջիք... զի մի ի դատապարտութիւն ժողովիցիք» (ԺԱ. 33-34): Սրանից պէտք է հետեւցնել, որ Պօղոս Առաքեալի մտքում եւ իր նամակներում ընթերցողներին տրուած բացատրութիւնները «ի մի վայր», «ի մի վայր ժողովիցիք» (epi to auto) «զՏէրունական ընթրիսն ուտել» եւ «ժողովիցիք յեկեղեցին» (ekklesia) կամ «գեկեղեցեան Աստուծոյ», համարժէք իմաստ ունեն:

Ինչպէս տեսնում ենք, թէ՛ Պօղոս Առաքեալի նամակներում եւ թէ՛ եկեղեցու ձեւաւորման սկզբնական տարիներին, եկեղեցու «ընդհանրականութիւնը» եւ «մի» Պատարագի մատուցումը անհրաժեշտաբար կապուած էին իրար: «Ճշմարիտ Պատարագ կը համարուի այն, որ կատարուի է եպիսկոպոսի կողմից կամ նրա, ով եպիսկոպոսից գործելու հրաման ունի... Առանց եպիսկոպոսի հրահանգի ոչ ոք մկրտելու եւ սիրոյ ճաշ մատուցելու իրաւունքն ունի»²¹: Այս կարգադրութիւնն իր լուջ հետեւանքներն ունեցաւ եկեղեցու յետագայ վարչական կազմի զարգացման համար: Ինչպէ՞ս հարազատ մնալ եկեղեցու «մի եւ ընդհանրական» դաւանանքին այն պարագային, երբ ծուխերի ստեղծումով «ճշմարիտ Պատարագ մատուցողը ոչ թէ եպիսկոպոսն է, այլ քահանան»²²: Մեզ հասած գրական աղբիւրները չեն օգնում այս հարցին պատասխանելու համար: Սակայն այսօրուան Սուրբ Պատարագը պարունակում է տարրեր, որոնք մատնանշում են, թէ ինչպիսի ճիգեր թափեց եկեղեցին՝ պաշտպանել «մի» Պատարագի սկզբունքը, երբ եկեղեցին դադարեց «եպիսկոպոսակեդրոն» լինելուց:

Նախնական եկեղեցու փորձը՝ հաւատարիմ մնալու հին սովորոյթին, ստեղծեց մասունքի (Fermentum=հայ.՝ թթիմոր) սովորոյթը: Այս սովորոյթը իրականացնելու համար, եկեղեցին ստեղծեց Acolytes (դպիրի) կարգը եկեղեցում: Դպիրի առաջնակարգ պարտականութիւնն էր, այն Սուրբ Պատարագի սկիհից, որ կատարել էր եպիսկոպոսը, մի մասունք հասցնել նրանց, որոնք ի վիճակի չէին Ս. Պատարագին մասնակցելու, եւ մասնաւորաբար նրանց, որոնց համար Ս. Պատարագը մատուցել էին երէցները (Presbyters)²³: Վերջինի պարագային, երէցը պարտաւոր էր եպիսկոպոսի մատուցած Ս. Պատարագի մասունքը խառնել այն բաժակի մէջ, որ ինքն էր սրբագործել: Այս սովորոյթը, որ շատ աւելի լայն տարածում ունէր, ապացոյց էր եկեղեցու տատանումին լքելու «մի» Ս. Պատարագի սովորոյթը որպէս արտայայտիչ տարրը իր միութեան²⁴: Ինչպէ՞ս կարելի է բա-

ցատրել այն հանգամանքը, որ հալածանքի եւ վախի տակ, եւ բռնութեան բոլոր արհաւիրքները յաղթահարելով, դպիրներն իրենց իսկ կեանքերը վտանգելով, սար ու ձոր կտրելով, կը կատարէին պարտականութիւնը՝ ծուխերին հասցնել եպիսկոպոսի ձեռքով մատուցած Ս. Պատարագի Ս. Հաղորդութեան մատուցք: Այս սովորոյթը դադարում է Արեւելքում 4րդ դարում, որը զուգադիպում է ծուխերի ընդունման եւ հաստատման: Աւելի պահպանողական եւ աւանդապահ Հռոմի մէջ այն վերանում է շատ աւելի ուշ՝ հաւանականօրէն 9րդ դարում²⁵: Մի շարք այլ տարրեր եւս, որ մնացել են այսօրուան պատարագների մէջ, նոյնպէս հետեւանք են ցանկութեան՝ պահել կապը «մի Պատարագի եւ մի եկեղեցի» հասկացողութեան հետ: Պատահական չէ, որ ծուխերի տարածումից երկար ժամանակ յետոյ միայն Պատարագ մատուցելու իրաւասութիւնը դառնում է նաեւ շնորհը քահանայական դասի:

Ծուխերի առաջացումից յետոյ, երբ Պատարագ մատուցելու իրաւունքն արդէն փոխանցուել էր երէցներին ձեռնադրութեամբ, բոլոր յայտնի օգտագործուած Պատարագներ կրում են եպիսկոպոսների անունները եւ ոչ մէկը չի վերագրուում քահանային: Օրինակի համար, յայտնի Պատարագները վերագրուում են Հռոմի Հիպոլոդիոտոս Եպիսկոպոսին, Երուսաղէմի Յակոբոս Եպիսկոպոսին, Գրիգոր Նագիանզացիին, Բարսեղ Կեսարացիին, Կիւրեղ Աղեքսանդրացու եւ Յովհաննէս Ոսկեբերանին²⁶: Տրամաբանական է հարցնել, թէ ինչո՞ւ եկեղեցու մեծ հայրերից շատերը յիշուում են որպէս հանրայայտ աստուածաբաններ եւ ուսուցիչներ, բայց ոչ որպէս պատարագների հեղինակներ:

Յատկանշական է, որպէս մնացորդ այս հին աւանդոյթի, նոյնիսկ այսօր Սրբազան Պատարագի ընթացքին «Քարոզ Ընդհանուր Յիշատակութեան» եւ «Քարոզ Մասնաւոր Յիշատակութեան» մէջ, եպիսկոպոսի անունան յիշատակումը կատարուում է պարտադրաբար²⁷: Այս յիշատակման աւանդոյթը նախնական եկեղեցու կարեւոր աւանդներից մէկն է: Այն պարագան, որ պատարագիչ քահանան յիշում է թեմի եպիսկոպոսի անունը, որտեղ Ս. Պատարագը մատուցուում է, կարեւոր է, որովհետեւ այդ յիշատակումով տեղի (ծուխում) մատուցուած Ս. Պատարագն անբաժանելիօրէն կապում է այն Ս. Պատարագի հետ, որի կատարումը նախագահում է եպիսկոպոսը՝ եկեղեցու միութեան խորհրդանիշը (episcopus unis est) համաձայն Կիպրիանոս Հայրապետի բնութագրումին²⁸:

Մի այլ կարեւոր հետեւանք. «Մէկ Ս. Պատարագի» եւ «Մէկ Եպիսկոպոսի Նախագահութեան» հասկացողութեանը պատկերաւոր կերպով անդրադառնում է Եգերիա Կոյսն իր ճանապարհորդական յուշերի մէջ²⁹: Ըստ իր տեղեկութեան, 4րդ դարում, բոլոր անկիւններից, «միայն մի» Ս. Պատարագ էր մատուցուում՝ անկախ մեծ թուով հաւատացեալների ներկայութեան: Սա այն Ս. Պատարագն էր, որին նախագահում էր եպիսկոպոսը (ecclesia major/ecclesia senior)³⁰: Իսկ այն օրերին, երբ Ս. Պատարագը

մատուցուում էր այլ սրբավայրում, «Մայր եկեղեցին (ecclesia major)» մնում էր դատարկ: Ծուխերի առաջացման պատճառով, պատարագների բազմապատկումը սահմանափակելու ցանկութեամբ, եկեղեցական կանոնների մէջ սահմանուում են կանոններ, որոնք արգելում են մէկից աւելի անգամ Ս. Պատարագի մատուցումը նոյն սեղանի վրայ՝ միեւնոյն քահանայի կողմից: Երբ դարում, Օքսերրի Ժողովը (Synod of Auxerre) արգելում է նոյն սեղանի վրայ երկու անգամ Ս. Պատարագ մատուցելը նոյն օրը, եւ եթէ եպիսկոպոսն արդէն պատարագել էր մի սեղանի վրայ, ոչ ոք այլեւս իրաւունք չունէր պատարագելու այնտեղ³¹:

Այս բոլոր կէտերը պաշտամունքի մէջ արձագանքներն են այն սկիսյայտ կապի, որ կար քահանայական եւ եպիսկոպոսական Ս. Պատարագի միջեւ՝ որպէս խորհրդանիշ «Ընդհանրական» եկեղեցու (monogenes thysiasterion)³²:

Անսպասելի գործնական պահանջները, ինչպէս քրիստոնեաների թուային աճը Յրդ դարի առաջին կէսին եւ եպիսկոպոսների երկարաձիգ բացակայութիւնը իրենց եկեղեցիներից՝ հաւածանքների պատճառով, ծնունդ տուեց ծուխերի կազմակերպութեան, որոնց մէջ իշխելու իշխանութիւնը վստահեցուեց քահանաներին: Համեմատական ուսումնասիրութիւնը պատարագների եւ եկեղեցական կանոնների բնագրերի՝ առաջին չորս դարերի ընթացքին, ցոյց կը տան, որ մինչդեռ սկզբում միայն եպիսկոպոսին էր տրուում իր ձեռնադրութեան ընթացքին «օրհնելու առաջադրութեան հացը», ապա Կրդ դարից սկսած, այդ իրաւասութիւնը նաեւ մաս է կազմում քահանայական ձեռնադրութեան ծէսին: Այս զարգացումը վերջնականացրեց ծուխի ստեղծման եւ զարգացման ընթացքը: Բայց նախքան այս կէտին հասնելը, եկեղեցին պէտք է իրեն պատրաստեր նման փոփոխութեան ներմուծման «գործնականօրէն»:

Սակայն այս փոփոխութիւնն ունէր իր եկեղեցական հետեւանքները: Իգնատիոս Հայրապետի հրահանգը՝ «եւ առանց եպիսկոպոսի թող ոչ ոք որեւէ եկեղեցական գործ չկատարի», այլեւս գործադրելի չէր: Իսկ «մի Պատարագի» բազմացումը հաւասար էր եկեղեցին բաժանելուն: Ելնելով սրանից, «եպիսկոպոսակեդրոն» եւ «ֆահանայակեդրոն» կապը պահպանելու համար, եկեղեցին ստեղծեց «մասուլեֆի» (fermentum) պահանջը եւ ուրիշ այլ արգելքներ, որով ձգտում էր դանդաղեցնել բազմօրինակումը պատարագների եւ պահպանել ծուխի կապը կեդրոնի հետ: Քահանան Ս. Պատարագը մատուցում էր եպիսկոպոսի անունից, որը մնում էր միակ «գլուխը անբաժան Ընդհանրական եկեղեցու»:

Տոբ. Տ. Ներսէս Ա. Քինյ. Ներսէսեան

ԾՆԹ.

1. *Սուրբ Իգնատիոս Աստուածազգեաց, Թղթեր, Երեւան, 2003:*
2. Irenaeus, St (c. 130-c. 200), Bishop of Lyons. Adversus omnes Haereses. First published by K. Ter-Mekertchian and E. Ter-Minassiantz, 1907; F. C. Conybeare, 'The Newly Recovered Treatise of Irenaeus' & 'The Age of the Old Armenian Version of Irenaeus', in The Armenian Church, Heritage and Identity Compiled, with Introduction, by the Revd. Nerses Vrej Nersessian. St. Vartan Press, New York, 2001, pp. 411-426.
3. Cyprian, St. (d. 258), Bishop of Carthage, The Lapsed. The Unity of the Catholic Church. Translated and Annotated by Maurice Bevenot. London, 1957 (Ancient Christian Writers, No. 25).
4. *Գաթրճեան Յովսէփ, Հանգանակ Հաւատոյ որով վարի Հայաստանեայց Եկեղեցի, Վիեննա, 1891, Շահէ Արք. Աճէմեան, «Հաւատոյ Հանգանակ», Էջմիածին, 2001:*
5. Romanides, J., The Ecclesiology of St. Ignatius of Antioch, 1956.
6. *Իգնատիոս, Թղթեր, գլուխ Բ., (Դ.), էջ 9:*
7. *Իգնատիոս, Թղթեր, գլուխ Գ., (Ը), էջ 49:*
8. *Թորոս Տ. Ի. Զուղայեցի, «Նուիրապետութիւն եկեղեցւոյ», Սիրոն, 1-2, (1994), 47-52:*
9. Erickson John H., 'Collegiality and Primacy in Orthodox Ecclesiology', in The Challenge of our Past. Studies in Orthodox Canon Law and Church History, St. Vladimir's Seminary Press, 1991, p. 75.
10. Stephanidis, V., Church History, 1952, p. 87.
11. Jones, A. H. M., The Later Roman Empire, Oxford, 1973, pp. 373-376; Kazhdan Alexander & Aristeides Papadakis, 'Secular Diocese' and 'Ecclesiastical Diocese' in The Oxford Dictionary of Byzantium, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford, 1991, Vol. 1, pp. 625-626.

«Ծուխ»ը՝ 'parochi' եկեղեցու պատմութեան սկզբնական շրջանում համարուում էր այն տարածքը, որը գտնուում էր եպիսկոպոսի իշխանութեան տակ, որը Կրդ դարից յետոյ անուանուեց «թեմ»՝ տարածքային առումով, որ եկեղեցական կանոնով ենթարկուում էր քահանայի իշխանութեանը: Տե՛ս P. D. Thompson, 'Parish and Parish Church: Their Place and Influence in History', 1935, 1948.

Ներհուն գիտնական Նիկողայոս Ադոնցյն իր սեմինալ «Հայաստանը Հոստիանոսի դարաշրջանում» աշխատութեան ժԲ. գլուխին մէջ՝ վերնագրուած «Նախարարութիւնը եւ հոգեւոր իշխանութիւնը» (Եր., 1987, 357-411), անվիճելի փաստարկների հիման վրայ հաստատում է, որ Հայ Եկեղեցին զարգանալով նախարարական միջավայրում, իր թեմերի թիւը համապատասխանում էր իշխանական տներին թուին: Ամենաազդեցիկ նախարարական տոհմերն ունէին իրենց եպիսկոպոսութիւնները.

«Հայ Եկեղեցին հենց սկզբից ստեղծուել է որպէս ինքնուրոյն, ազգային եկեղեցի՝ քաղաքական եւ մշակութային միանգամայն այլ պայմաններում, քան կայսերական մեծ եկեղեցին»։ Քրիստոնեայ Հայաստանը զարգացրեց եկեղեցական թեմական բաժանումներ, որի մէջ եպիսկոպոսները փոխանակ նշանակուելու քաղաքների վրայ, ինչպէս կարգն էր Բիւզանդական կայսրութեան մէջ, նշանակուում էին նախարարական տների վրայ՝ որպէս պալատական ներկայացուցիչներ։ Տե՛ս Նորայր Եպս. Մովսիկան (Պողարեան), «Գլխաւոր եպիսկոպոսութիւնք Հայաստանի (Դ.-Ժ. Դար)», Սիոն 10-12 (1965), 372-374, 427-432։ Պատմագիտութեան բնագաւառում բոլոր ծանրակշիռ աշխատասիրութիւնների եզրայանգումները կարիք են ունենում վերանայման՝ նոր տուեալների հիման վրայ։ R. H. Hewsen իր 'An Ecclesiastical analysis of the Naxarar System. A Reexamination of Adontz's Chapter XII' լոյս տեսած From Byzantium to Iran. Armenian studies in Honour of Nina G. Garsoian, ed. by Jean-Pierre Mahe & Robert W. Thomson (Scholars Press, 1997, pp. 97-149) յօդուածում վերագնահատում է Ադոնցի աշխատութիւնը։ Սոյն հատորի մի գրախօսականի համար տե՛ս Vrej Nersessian, 'The Art of the interpreter. A review essay' in Journal of the society for Armenian studies 9 (1996, 1997, (1999), pp. 125-134). Ընթերցողի ուշադրութեան ենք յանձնում նաեւ երկու այլ յօդուածներ. Ա. Ս. Ղազարեան՝ «Հայ եկեղեցու թեմական բաժանումը 4րդ դարում», ՊԲՀ, 1-2, 2001, 193-206, եւ Բաբգէն Յարութիւնեան՝ «Հայոց եկեղեցու թեմական բաժանումը Գրիգոր Լուսաւորչի հովուապետութեան շրջանում», ՊԲՀ 3, 2001, 108-127։

12. Յակոբեան Վազգէն, Կանոնագիրք Հայոց, Երեւան, 1964 եւ 1971։
13. Յակոբեան Վազգէն, ԿՀ, Հտ. 1, 274-275։
14. Յակոբեան Վազգէն, ԿՀ, Հտ. 1, 210-211։
15. Zizioulas John D., Eucharist, Bishop, Church, translated by Elizabeth Theokritoff. Holy Cross Orthodox Press, 2001, p. 109.
16. Benevot, P.M., St. Cyprian, The Lapsed. The Unity of the Catholic Church, pp. 74-45.
17. Իգնատիոս, Անտիոքի Եպիսկոպոս երանելի... Թղթերը՝ գրուած Եփեսացիներին, Մագնեսիացիներին, Տրալլիանոսագիներին, Հռոմ, Ֆիլատելֆիացիներին, Ջմիւռնիացիներին։
18. Իգնատիոս, Թղթեր, Եփեսացիներին, 7-18։
19. Իգնատիոս, Թուղթ առ Ֆիլատելֆիացիներին, Գլուխ Ա., էջ 39։
20. Ioannidis, V., 'The Unity of the church according to the Apostle Paul' in Essays in Honour of Prof. H. Alivizatos, 1958, p. 172.
21. Իգնատիոս, Թուղթ առ Ջմիւռնացիներին, Գլուխ Գ., էջ 49։
22. Իգնատիոս, Թուղթ առ Ջմիւռնիացիներին, Գլուխ Գ., էջ 48։
23. Jungmann Joseph A., 'Fermentum' in Colligere Fragmenta (Festschrift Alban

Dold), 1952, pp. 185-190.

24. Dix Gregory Dom, *The Shape of the Liturgy*. Dacre Press Westminster, 1945, p. 21.

Դարեր շարունակ, սովորութիւն էր Հռոմէական եկեղեցում իւրաքանչիւր եկեղեցու սուրհանդակների միջոցով ուղարկել «մասունք» (fermentum=fragement=մասունք/մաս)՝ սրբագործուած Պապի կողմից, տեղադրելու ամէն մի ծուխի մէջ կատարուած Ս. Պատարագի սկիհի մէջ՝ որպէս խորհրդանիշ, որ ամէն մի Ս. Պատարագ մատուցուում էր ըստ Իգնատիոս Հայրապետի հրահանգին. «Որովհետեւ ձեր միաւորութեամբ փառաբանուում է Յիսուս Քրիստոսով ձեր սիրոյ միաբանութիւնը» (Թուղթ առ Եփեսացիներին, Գլուխ Բ., 9):

Այս պաշտօնը տրուեց acolytes նորաստեղծ կարգին՝ որպէս օգնական սարկաւազական կարգին, որոնց հիմնական պարտականութիւնն էր սրբագործուած խորհուրդը՝ «մասունքը», հասցնել նրանց, որոնք ներկայ չէին Սրբազան Խորհրդին:

25. Dix Gregory Dom, *The Shape of the Liturgy*, p. 134.
26. Duchesne L. Mgr., *Origines du culte Chretien*, 1889, p. 454; F. E. Brightman, *Liturgies Eastern and Western being the texts original or translated of the principal liturgies of the Church*. Oxford, 1896.
27. Պատարագամատոյց Հայ Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Անգլերէն թարգմանութեամբ եւ բացատրական յաւելուածովք Տիրան Արք. Ներսոյեան: Հինգերորդ տպգր.՝ վերաքննեալ եւ ուղղեալ Դ. Տէր Ներսէս Վրէժ Ներսեսեան: SPCK. London, 1984, pp 84-85
28. Տէր-Մինասեանց Երուանդ, Ընդհանուր Եկեղեցական Պատմութիւն, Ս. Էջմիածին, 1908, էջ 214-215:
29. Petre, H., *Etheriae Peregrinatio (Egeria's Travels)*, 1948, pp. 57-64, (*Sources chretiennes*, No. 21).
30. Zizioulas, John D., *Eucharist, Bishop, Church*, p. 224.
Ecclesia major ecclesia senior անուանումից է ծագում Կաթողիկէ եկեղեցի (Catholikon) յորջորջումը:
31. Hefele-Leclerq, *Histoire des Councils*, III, 1909, p. 216; Francis Dvornik, *The Ecumenical Councils*, New York, 1961.
32. Eusebius, Bishop of Caesarea, *The Ecclesiastical History and the Martyrs of Palestine*. Translated by Hugh Jackson Lawlor and John E. Leonard Oulton, Oxford, 1928, Chapter X 4, p. 314.

THE ROLE OF DEACONESS-SISTERS WITHIN THE ARMENIAN CHURCH

In these modern times, it is categorically imperative for the Church to develop and adopt a clear position on a host of appropriate gender issues, and more specifically, as it relates to the roles and places women occupy in the daily operations of the Church. Going forward, the Church cannot continue as a legitimate and viable spiritual entity of the Armenian people without reaching a comprehensive understanding of the integral role women must assume within the hierarchy of the Church.

The existence and the participation of deaconess-sisters in early Christendom is well chronicled and attests to their role in spreading the Gospel as well as performing any number of social and welfare services. With the advent of the New Testament, public opinion of women and their place in society as well as within the Church underwent a wholesale change.

Although women in ancient Rome enjoyed advantages over their counterparts in the golden age of Greece, their prevailing status in society was that of second-class citizens.

However, with the arrival of Jesus Christ and His egalitarian perspective on a range of gender issues, Christianity can claim to have sparked the catalyst which eventually led to a deeper appreciation of women and their roles in the Church and in society at large.

Jesus Christ castigated those who regarded women as inferior human beings . His Disciples were perplexed to see Him talking to a Samaritan woman: *“Yet no one said, ‘What do you seek?’ or ‘Why are you talking with her?’”* (John 4:27) Furthermore, Christ refused to yield to the Pharisees, when the sinner *“stood behind Him weeping and she began to wash His feet with her tears, and wiped them with the hair of her head, and she kissed His feet and anointed them with the fragrant oil “.* (Luke 7:38) Then Christ said to the woman *“Your faith has saved you. Go in peace”* (Luke 7:50).

It is very encouraging to note the speech given by the Apostle Paul to the Corinthians , where he claims , *“ Nevertheless , neither is man independent of woman, nor woman independent of man, in the eyes of the Lord’.* (1 Cor.11: 11) In other words, each is an integral and necessary part of a complete unit.

In his Letter to the Romans, the Apostle Paul writes, *“I commend to you Phoebe our sister, who is a servant of the church in Cenchrea, that you may receive her in the Lord in a manner worthy of the saints and assist her in whatever business she has need of you; for indeed she has been a helper of many and of myself also”.* (Rom.16:1-2) From the words of the Apostle

one can deduce that Sister Phoebe had an important role in the early Christian church.

Likewise, in his Letter to the Philippians, Paul refers to two additional women, Euodia and Syntyche: *“I beg Euodia, and I beg Syntyche, to agree together in the Lord’s fellowship . Yes, and you too, my loyal comrade, I ask you to help these women, who shared my struggles in the cause of the Gospel, with Clement and my other fellow-workers, whose names are in the roll of the living.”* (Phil.4:2-3).

We have yet another instance where the Apostle Paul addresses the role of women in the Christian faith. He says, *“Greet Mary, who labored much for us. Greet Andronicus and Junia, my countrymen and my fellow prisoners, who are of note among the apostles, who also were in Christ before me”* (Rom.16:6-7). All these quotes and instances indicate how important women were at the outset of Christianity.

In spite of all the high praise given to women by the Apostle Paul, the role of women became limited in the Church , especially when it came to the issue of their ordination to higher ranks. This limitation was due particularly to the early Old Testament teachings about women, where they were depicted as being inferior to men. This attitude continued through the Apostolic era.

The attitudes towards women expressed in the Old and New Testaments are now considered archaic and largely obsolete by many scholars, and are cause for theological and liturgical debate within sectarian circles. Those who take the words of the Bible literally consider everything that is said as indisputable. Furthermore they claim that if Christ and the Apostles wanted women to become ordained priests , they would not have hesitated to make such a declaration. And, since such a declaration is nowhere to be found in the New Testament, the Church has adopted the principle that whatever was established by Divine ordination cannot be altered, therefore women cannot be admitted to the rank of ordained priesthood. Needless to say, current views on this issue are a far cry from the antiquated mindset expressed in theological doctrines.

The Armenian Apostolic Church, in its early years, assigned meaningful and influential roles to women and its history is replete with recognition of their sainthood. Starting from the 9th century AD, we find extensive references to sister-nuns and deaconesses in our church history, which attest to their missions of helping orphans and the elderly, comforting the neglected, abused, and unfortunate, and counseling women regarding their social inequities.

Also, we know from our church history that some of our Church Fathers, such as Nerses Lambronatsi and Boghos Taronatsi did not

approve of women becoming deaconesses and wanted to shut down their convents, while, on the other hand, Mekhitar Gosh (1130-1213) defended the practice of ordaining women as deaconesses and dedicated a large section in his book, “Tadasdanakirk” (Codex), describing the usefulness of women in the mission of the Church.

Armenian history books are full of accounts about numerous convents entrusted to nuns and deaconesses where they have accomplished great missions. In the 17th century AD, Catholicos Movses Tatevatsi, while reforming the Church, encouraged and supported women’s work and roles in the Church. Likewise, convents for women, or nunneries, continued to exist for a long time in the region of Artsakh. Eventually, convents were founded in other cities also, such as Astrakhan (Russia), Jazlowiec (Poland), Tbilisi (Georgia), Istanbul and Bursa (Turkey), and the “Birds Nest” orphanage in Jbeil, Lebanon, where three sisters continue their mission to this date. There is also a small convent in Armenia, known as “the Hripsimyants Order,” under the auspices of the Armenian Catholicosate of St. Etchmiadzin.

It is an undisputed fact that there have been many deaconesses in the Armenian Church, who are held in high respect for their sacred work, both in secular and religious communities. Unfortunately, the Armenian Church, unlike the Catholic and Orthodox churches, having increasingly limited their roles and missions begs the following question: even if it claims to adhere to Biblical tenets, why are gender issues in general not on the table for discussion to day? And more specifically, why are women, who comprise a majority of the Armenian population and are directly responsible for the existence of the entire population, excluded from spiritual service? Does the hierarchy of the Church believe that women are less spiritual and devoted? Are they less in the eye of God? Or, just less able to give spiritual comfort to the needy masses? What is the fundamental rationale for preventing women from serving God and humanity?

Look around you and see what kind of role women have in other ecclesiastical and religious institutions such as the Anglican Church and the Evangelists. They have considered the women’s role very important and crucial in their institutions. The Armenian Apostolic Church should also consider how to attract dedicated women especially in their social-welfare mission.

And finally, as Pope Francis said in an interview recently, *“The church cannot exist without woman and her role in it. We must therefore investigate further the role of women in the church. We have to work harder and develop a profound theology for women. Only by making this step will it be possible to better reflect on their function within the church. The*

feminine genius is needed wherever we make important decisions”.

This is one of the most significant challenges that faces the next Bishops’ Synod. If the Armenian Church wants to continue to function as a viable institution and command moral authority over its people, it must include this issue in its agenda and consider the myriad of ways in which women can contribute to wholeness and welfare of the Church.

VOSGAN MEKHITARIAN

«Կինը աշխարհ չէ եկած մինակ հաճելի ըլլալու համար: Կինը եկած է իր խելքը, մտային, բարոյական եւ ֆիզիքական յատկութիւնները զարգացնելու համար: Ինքզինքնին յարգող բոլոր կիներուն իտեալը միայն հաճելի ըլլալը պէտք չէ ըլլայ, այլ երկրիս վրայ գործօն բարերար տարր մը դառնալը»:

Զասյէլ Յասյեան

ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆ

Ասում էին թե՛
Բեթեզդայի աւագանի ջրերը
Բուժիչ յատկութիւն էին ստանում
Այն պահին, երբ Տիրոջ հրեշտակը
Իջնում էր այնտեղ եւ անտես կերպով
Խառնում էր ջրերը այդ աւագանի:

Հիւանդներն իրար հրմշտկելով
Կամ էլ օգնութեամբ հարազատների
Ձէին փախցնում առիթն այդ յարմար,
Ջուր էին մտնում բուժուելու համար:

Բայց կար մի հիւանդ շատ տկարակազմ,
Որ մէկը չունէր իրեն օգնական
Հասնելու համար մինչեւ աւագան:
Տէրը մօտեցաւ հէնց այդ հիւանդին,
Չյայտնեց նրան իր ով լինելը,
Ոչ էլ հարցրեց. — հաւատո՞ւմ ես ինձ, —
Այդ հրահանգեց՝ վերցրո՛ւ մահիճդ
Եւ տունդ գնա՛:

38 տարիներից ի վեր
Հիւանդն այդ դժբախտ բուժուելու համար
Ջուր էր սպասել իր ջուր մտնելուն,
Իսկ հիմա ահա արժանացել է
Տիրոջ կենսատու ողորմութեանը,
Ջի Յիսուսն ինքն է կենաց ջրերի
Աղբիւրը բուժիչ եւ անմահական,
Նրա մէջ միայն կարող ենք գտնել
Ե՛ւ բժշկութիւն, ե՛ւ խաղաղութիւն:

Ես էլ կարկամած, խոցոտուած հոգով,
Մենակ ու տխուր պառկել եմ շեմին
Բեթհեզդայի նոր մի աւագանի՝
Բժշկուելու տենչով անասեման:
Գալիս է հերթս, որ ջուրը մտնեմ
Բայց մէկը չունեմ ինձ առաջնորդող,
Իմ ձեռքից բռնող սրտցաւ մի հոգի,
Որ տանի դէպի ջրերը բուժիչ...
Ուրիշներն ինձնից խլում են հերթս,
Ասես աշխարհի կարգն էլ է այսպէս՝
Եսասէր մարդիկ գագցումից գուրկ,
Զեն յարգում երբէք իրաւունքն այլոց:

Ե՛կ, հանդիպիր ինձ, ո՛վ Տէր իմ Յիսուս,
Նայի՛ր քաղցրութեամբ ինձ՝ մե՛ղաւորիս,
Էլ կարի՛ք չկայ, որ ես թաթախուեմ
Բուժիչ ջրերով աւագաններում,
Զի դու ինքդ ես աղբիւրը կենաց
Ե՛ւ անմահութեան, ե՛ւ բժշկութեան:
Մէկ խօսքդ միայն բաւ է ինձ համար:
Ե՛կ, հանդիպիր ինձ, մութը դեռ չընկած,
Մթում շրջում են չարքեր գազազած:
Տէ՛ր իմ, Յիսուս, ե՛կ եւ հանդիպի՛ր ինձ
Նախքան ընկնելը սեւ-մութ գիշերուայ:

ՅԱԿՈՐ ԱՐՔ ԳԼՆՃԵԱՆ

ՀԱՅՈՒՀԻՆ

Ձօն՝ Հայ ժողովուրդի բիւրաւոր գաւակներուն, որոնք ցեղին բունէն յափշտակուեցան Մեծ Եղեռնի արիւնալի օրերուն, եւ ակամայ ձուլուեցան վայրենաբնակ ու մահահոտ օտարութեան մէջ:

Շաբաթ, 12 Ապրիլ 1997, Rue de Grenus, բանջարեղէնի շուկան:

Կարճ ատենէ մը ի վեր, բարեկամի մը ցուցմունքին հետեւելով, ընտանեկան սովորութիւն դարձաւ Շաբաթ առաւօտները Ժընեւի Placette վաճառատան հարաւային այս փողոցն այցելել, թարմ եւ մատչելի գիներով բանջարեղէն գնելու:

Սովորաբար ոչ այնքան բանուկ եւ խճողուած այս փոքրիկ ու նեղլիկ փողոցը արտասովոր ժխտով մը կենսունակութիւն կը ստանայ՝ ամէն Շաբաթ օր հոն իջեւանող միրգի ու բանջարեղէնի իր շրջուն շուկայով: Ժիր եւ ուրախ մարդիկ իրենց բեռնաւորուած կառքերուն ետեւ, սաղմոսերգուներու կրկնուող փոխասացութեան պէս, մօտեցող յաճախորդներուն հրաւիրող ժպիտով իրենց «էստի համեցէք»-ները կը կարգան, կը գնահատեն, կ'առաջարկեն, կը ջանան տարհամոզել սակարկողները՝ գովաբանելով իրենց ծախսած ապրանքին որակը, աշխոյժ կը կռնեն միրգով կամ բանջարեղէնով լեցուն տոպրակը, ու վրադիր գումարը տալէ ետք՝ նոյն հոլովոյթով կ'անցնին յաջորդին:

Կենսախինդ օր մը կը խայտայ շատ մը ժընեցիներու համար ժամադրավայր դարձած այս շրջուն շուկային մէջ: Փաստօրէն, ամէն մէկուն համար ամենաէականը կեանքի մէջ նախ «կեանք» երեւոյթը ապրիլն է, նաեւ համապատասխան միջոցներ ստեղծելն է անոր պահպանումին հետ կապուած մարմնական սնունդին ապահովումով, պայմանաւորուած առօրեայ տուր եւ առով՝ ծախողի եւ գնողի միջեւ, որ կը հիմնուի արտադրողի, վաճառողի եւ սպառողի փոխ-յարաբերութեան սկզբունքին վրայ: Անխուսափելի եւ անուրանալի յանկերգ մըն է ասիկա ամէնուն կեանքին մէջ՝ «ուր հաց՝ հոն կաց», կեանքին պարտաւորիչ հրամայականին պերճախօս մէկ արտայայտութիւնը, ե՛ւ զայն ընդունողին, ե՛ւ ուրացողին համար անխափր:

Զարմանալի ուրիշ բան մըն ալ կայ այս շուկաներուն մէջ, որ միրգ եւ ընդհանրապէս բանջարեղէն ծախողներուն ճնշող մեծամասնութիւնը թուրքեր կամ քիւրտեր են, որոնք 60-ական թուականներէն սկսեալ, իբրեւ տնտեսութեան վերելքին սատարող աշխատոյժ, «հիւր բանուորներու» կարգավիճակով գալով թուրքիոյ գաւառներէն, իրենց բնակութիւնը հաստատած են Եւրոպայի շատ մը երկիրներուն մէջ, հետզհետէ ձեռնարկելով պարզ թուացող այն գործերուն, որոնց հետ զբաղելու վարժութիւնը ունեցած են իրենց ծննդավայրին մէջ:

Rue de Grenus, բանջարեղէնի այս շուկան արտասովոր ալ ուրիշ բան չկար, եթէ ոչ գոյգ մը աչքեր, որոնք յատուկ մագնիսացումով մը ուշադրութիւնս կը գրաւէին ամէն անգամ երբ առիթը կը ստեղծէի մօտենալու այն կառքին, որուն ետեւ բաճրահասակ, նիհարակազմ, չոր եւ ջղուտ դէմքով մարդու մը քով կ'ընցած կ'ըլլար անոր ճիշդ հակապատկերը՝ լուսադէմ եւ հեզահամբոյր կին մը: Ներհուն խորք մը ունէր անոր նայուածքը՝ օժտուած խելացի եւ միեւնոյն ատեն վստահութիւն ներշնչող բարութեամբ: Ծանր աշխատանքն ու, հաւանաբար, կեանքի դժուարին պայմանները՝ արեւին ու բուքին, ձիւնին ու անձրեւին, բացօթեայ երկինքներու տակ, եւ շրջուն շուկաներուն մէջ թափառական գոյավիճակը իր անողոք հետքը ձգած էր անոր կազմին վրայ, սակայն չէր կրցած ընկճել անոր բնատուր ցեղային հպարտութիւնը, զոր կ'արտացոլացնէր կեցուածքը:

Շուկային օտարութեան մէջ կարծէք հարազատ մը ունենալու հաճելի զգացումը փոխանցող ներկայութիւն մը ըլլար այդ կինը: Կարելի էր սակարկել ամէնուն հետ, ամէն ապրանքի համար, բայց ո՛չ այդ կնոջ հետ, վասնզի պատկառանքի բնագլխային ապրում մը ներսիդիս կարգի կը հրաւիրէր զիս՝ թոյլ չտալու նման յանդգնութիւն մը, թեեւս անամօթութիւն մը նոյնիսկ:

Շաբաթ, Ապրիլ 12-ի առաւօտեան, կառքին մէկ անկիւնը, արկղի մը վրայ ծռած բուրումնաւէտ եւ հիւթեղ կիտրոններ կ'ընտրէինք տիկնոջս հետ, առանց անդրադառնալու, որ ենթական, հակառակ իր բազմազբաղուածութեան գուցէ աւելի քան տասնեակ մը իր յաճախորդներուն հետ, զգուշութեամբ ականջ դրած էր մեր խօսակցութեան:

— Ներեցէ՛ք, Պարոն,— ամօթխած, բայց սահուն ֆրանսերէնով մը դիմեց ան,— ի՞նչ լեզուով կը խօսիք, պարսկերէ՞ն:

— Ո՛չ, Տիկին,— պատասխանեցի ես,— մենք հայ ենք, հայերէն կը խօսինք:

— Հայերէ՞ն,— ուրախ անակնկալէ մը համակուած շարունակեց ան,— գիտէք, իմ մօրաքոյրս հայ էր,— ապա՝ աչքը արագ շրջեց այն ջղուտ մարդուն, որ քանի մը քայլ անդին կեցած յաճախորդներով կը զբաղէր: Ու համոզուած անոր անգիտակ ըլլալու փաստին, ան քիչ մը եւս մեզի մօտեցաւ ու հազիւ լսելի ձայնով մը աւելցուց.— Մ'այրս ալ հայ էր, բայց մենք այս մասին բնաւ չենք խօսիր, դուք գիտէք թուրքերը...,— ըսաւ, ու երկչոտ հեռացաւ մեզմէ՝ շարունակելու համար իր գործը:

Նախազգացումս չէր խաբած զիս: Հայուհի՛ մըն էր ան: Ո՛վ գիտէ Արեւմտեան Հայաստանի ո՞ր շրջանէն, մեր երբեմնի շէն ու հայաբնակ ո՞ր գիւղէն, 1915 թուականի Մեծ Եղեռնի միլիոնաւոր նահատակներուն մէջէն ո՞ր տարաբախտ հայ ընտանիքին կորսուած շառաւիղը կամ առեւանգուած մօր մը զաւակն էր ան, որ ականյայ ամուսնացած ըլլալով թուրքի մը հետ, իր կողակիցէն ստիպուած էր պահել իր իսկական ինքնութիւնը:

Հարցումներու տարափ մը կը խուժէր միտքս. բայց ի՞նչ համար-

ձակութեամբ մօտենալ այդ կնոջ, հետաքրքրութեանս յագուրդ տալով խռովել իր անդորրը կամ թոյլ տալ յանկարծ պզտիկ անզգուշութիւն մը՝ իր ամուսնոյն բացայայտելով անոր ինքնութեան գաղտնիքը, որ այսօր քան ժամանակէ ի վեր մասուենքի մը պէս պահած էր այդ հայուհին իր անձնական գիտակցութեան անբռնաբարելի սրբարանին մէջ: Կրնայի՞ ինքզինքիս իրաւունք վերապահել բացայայտելու իր այդքան նուրբ եւ գաղտնի խոստովանանքը: Արդեօ՞ք պիտի չգործէի սրբապղծութիւն մը: Եւ յետոյ, ի՞նչ պիտի ըլլար գոհունակութիւնը անխոհեմ արարքիս՝ սպեղանի մը ազգային վիրաւոր նախանձայուզութեանս վրայ, իսկ հետեւա՞նքը հէզ հայուհին համար՝ իր ընտանիքին ու ակամայ որդեգրուած միջավայրին մէջ: Ի վերջոյ, ի՞նչ իմաստ պիտի ունենար այս բոլորը:

Տիկնոջս հետ կը հեռանամ շուկայէն: Թաղին ծայրէն անգամ մը եւս կը նայիմ բազմութեան մէջ կորսուող հայուհիին, եւ ընդոստ կը մտածեմ, թէ ինչքան մեծ եղած է ճիւղ մարդուն հասցուցած չարիքը իմ ազգիս, աւելի՛ մեծ եւ սահմուկեցուցիչ՝ քան պիտի կարենար մեր սերունդէն ոեւէ մէկը իր երեւակայութեան բոլոր երանգներովը ուրուագծել կամ թէկուզ զգալ իր ապրումներու ողջ ջերմութեամբը: Եւ դեռ շատ աւելի մեծ ու կոտտացող պիտի ըլլար անոր ցաւը այնքան ատեն, մինչեւ որ հայ ժողովուրդին դէմ գործուած ցեղասպանութեան ոճիրը՝ անփոխարինելին չփոխարինուի եւ չհատուցուի արդարութեան անմնացորդ ու ամբողջական իրականացումով: Այդ ժամանակ է որ միայն հայր ինքզինքին իրաւունք կրնայ տալ յաղթահարելու իր անցեալը որ անցած է երբեք, հաշտուելու համար իր պապերուն անմեռ հոգիին հետ, իր սրտի նուիրական սեղանին վրայ գրաւական ունենալով անոնց համար ըրած արիւնին ուխտը, որ հիմա կատարուած է: Արդարեւ, պէտք է մոռնալ անցեալը երբեք, բայց բոլոր ջանքերն այժմ ուղղել պէտք է դէպի ապագան: Եւ իւրաքանչիւր հայ այս նպատակը, այս ոսկեգիր հաւատամքին իրականացումը պէտք է համարէ իր կեանքին սեպուհ առաքելութիւնը:

Ուխտդ կատար՛ր, ով հայ մարդ, ուխտդ կատար՛ր: Դուն, որ արտասուող հոգիիդ մէջ չաւրեցիր պապերուդ թարմ հետքերն արիւնին, վերապրելու եւ մաքառումի կամքիդ քուրային մէջ կոփեցիր յիշատակն անոնց նուիրական, նայէ՛ եւ հաւատա՛ հաւատքովդ կրանիտեայ, որ ժամանակը ստոյգ պիտի գայ, եւ գուցէ ալ արդէն կը գտնուիս դուն դէմ յանդիման ոսկեհոռը արշալոյսին, երբ ցեղասպանուած ազգիդ առեւանգուած զաւակներուն ժառանգորդները, թէպէտ իրենց արիւնով խառնուած, թէկուզ իրենց անուններով օտարահունչ, սակայն ներքին բնազդի մը հզօր մղումով, յօժարակամ եւ վերանորոգ ինքնութեամբ պիտի գան իրենց որդեկորոյս դարձած հարազատ մօր գիրկը, որ կաթոգին իրենց վերադարձը կը սպասէ:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

ԽՕՍԳ

Ի ԽՈՐՈՑ ԱՐՏԻ

